

Sablast političkog u suvremenoj filozofiji

Rakić, Tamara

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:789457>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij: filozofija - hrvatski jezik i književnost

Tamara Rakić

SABLAST POLITIČKOG U SUVREMENOJ FILOZOFIJI

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Marijan Krivak

Osijek, 2011./12.

Sažetak

Ovaj rad nastoji tematizirati temeljne pojmove suvremene političke filozofije s ciljem kritičke ocjene današnjeg svjetskog ustroja. Liberalna demokracija današnje postmoderne u svojoj bahatosti preuzima monopol na promišljanje i potpuno isključuje politiku kao važnu kategoriju u spoznaji stvarnosti. Na djelu je svojevrсни *Denkverbot* – zabrana mišljenja koja dovodi do nemogućnosti bilo kakve promjene političkog poretka. Započevši s opisom stanja takvog postmodernog, globalnog svijeta i njegove de-politiziranosti, rad se kritički osvrće na isti te predlaže mogućnost promjene kroz *'re-afirmaciju'* politike i okretanje utopiji koja preostaje jedina opcija. Kroz autore suvremene političke filozofije i teorije, poput Žižeka, Badioua, Hardta i Negrija, te konačno Derridae - nastoji se na vraćanju smisla političkog u filozofijski diskurs. Zaključivši da je jedina relevantna filozofija danas upravo prevratnička filozofija prakse – pošto je i najvažnija funkcija filozofa kao intelektualca danas upravo društveno angažirano djelovanje koje pridonosi boljitku ne samo vlastite zajednice nego i čovječanstva u cjelini – predlaže se uspostava *metapolitike* kao čiste djelatnosti lišene svakog politikanstva, kao revolucije humanosti i solidarnosti kroz Mnoštvo kao amblem žudnje za boljim i pravednijim svijetom. A kao alternativu postojećem svijetu ovaj rad predlaže 'osvajanje Tvrđave Amerike' i ponovno tematiziranje Marxa kroz analizu najčešće mu upućenih prigovora. Ta retematizacija je zapravo pitanje kamo komunizam, kao vječnu ideju, odvesti danas, ako kao osnovnu filozofsku zadaću pretpostavimo pronalazak novog oblika postojanja te komunističke hipoteze. Ako se i radi o sablasti, kako kaže Derrida, ona nam ipak može pomoći u vraćanju smislenosti suvremenom, visokoglobaliziranom, postmodernom svijetu – dati nam nadu u bolje i pravednije sutra.

Ključne riječi: liberalna demokracija, terorizam, politika, mnoštvo, komunizam

Sadržaj

0. Uvod	1
1. Status quo	3
1.1. Nešto je trulo u današnjem svijetu	4
1.2. Imperij	8
1.3. Terorizam	17
2. Političko djelovanje	24
2.1. Smislenost filozofskog angažiranja	25
2.2. Re-afirmirati politiku	28
2.3. Mnoštvo	32
3. Alternativa?	35
3.1. Osvojiti Tvrđavu Ameriku	36
3.2. Zašto je Marx bio u pravu?	38
3.3. U očekivanju sablasti	43
4. Zaključak	46

Literatura

Prilozi

0. Uvod

Pogledom na svijet današnjice, na neoliberalizam pod dominacijom neljudskih i neumoljivih sila proizašlih iz hladne proračunatosti vrijednosti i profita – kao filozofi ne možemo ne promišljati o nekom boljem sutra. Štoviše, to je danas filozofiji njena osnovna zadaća. Upravo iz tog razloga ovaj diplomski rad problematizira epohalna pitanja suvremenosti (koja se uglavnom vrte oko fenomena globalizacije i novog svjetskog poretka) od kojih filozofija, ako uistinu želi biti filozofija, a ne tek zastario diskurs, danas ne može i ne smije okretati glavu.

Ne tako davno postojalo je stanje svijesti o mogućnosti alternative kapitalističkom društvu koje se nazivalo socijalizam, tj. prijelazni period ka komunizmu. Pa iako je desnica takvu ideju osuđivala zbog državnog ugnjetavanja i kršenja prava pojedinaca na privatno vlasništvo, a ljevica vjerovala da socijalizam stremi društvenoj jednakosti, obje su strane vjerovale u mogućnost te ideje. Danas se sve manje vjeruje u tu mogućnost, općenito vlada pesimizam i nedostatak volje bez koje je teško mijenjati bilo što, a upravo su promjene itekako potrebne.

Nadam se da ću ovim radom doprinijeti ponovnom stvaranju osjećaja mogućnosti emancipacijske društvene promjene tako što ću iznijeti na vidjelo glavne boljke liberalnog kapitalističkog globaliziranog sustava današnjice te navodeći razloge za filozofsko promišljanje o političkoj alternativi.

Ovaj se rad sastoji od tri dijela. Prvo je poglavlje rada naslovljeno *Status quo*, latinskim izrazom koji znači postojeće stanje stvari. Naslov nije takav samo zato što se kroz tri podpoglavlja (*Nešto je trulo u današnjem svijetu*, *Imperij* i *Terorizam*) iznosi današnje stanje u svijetu nego i zato što se termin *status quo* također javlja kao suprotnost potrebi za velikim i često radikalnim promjenama, kao politika namjernog održavanja trajnog ambivalentnog statusa umjesto njegovog razrješavanja. A takvo je stanje u svijetu danas. Čak i djelovanja za tobožnje poboljšanje situacije (pomoć siromašnima, gladnima, bolesnima, zlostavljanima, rasno, spolno ili etnički isključenima) uglavnom služi kako bi se održalo upravo ovakvo stanje kako poredak ne bi prevagnulo preko ruba provalije, kako problem seksualne, etničke i rasne žrtve ne bi postao posljednjom mrtvouzicom današnje globalizirane, postmoderne civilizacije. Ako promotrimo društvena zbivanja današnjice opisana u čitavom prvom poglavlju (pljačka korporativne bogate klase te američki imperij koji sije teror) u konačnici moramo konstatirati da današnji sistem nije dobar te da ne vjerujemo u ideologiju koju nam prodaje, a po kojoj će se svaki problem koji

sustav očito ima „riješiti u hodu“. Nakon čitavog prvog poglavlja moći ćemo reći da sa današnjim svijetom ništa nije u redu, da se njegovi problemi ne mogu postupno riješiti, te da on treba radikalne promjene.

Drugo poglavlje stoga nosi naslov *Političko djelovanje* i podijeljeno je opet na tri pod-poglavlja (*Smislenost filozofskog angažiranja*, *Re-afirmirati politiku* i *Mnoštvo*). U *Smislenosti filozofskog angažiranja* polazimo od propitivanja je li filozofija i danas još uvijek aktualna i dolazimo do zaključka da jest, ali pod uvjetom da se filozof koji je ujedno i intelektualac bavi društveno angažiranim djelovanjem, da pridonosi općem boljitku zajednice u kojoj živi, kao i opsežnije shvaćenom društvu što seže do boljitka čovječanstva u cjelini. Pri tome ćemo zaključiti da je u današnjem postmodernom društvu nužna re-afirmacija politike u metapolitiku kao čistu djelatnost lišenu bilo kakvog politikanstva, kao akciju koja se sastoji u pokušaju pridavanja najdubljeg smisla kroz razvoj novoga mišljenja izvan političkih barikada. A taj će se revolucionarni politički diskurs ponovno aktivirati kroz mnoštvo koje više nema nacionalnost i stoga je kao svoje temeljno obilježje usmjereno na univerzalnu solidarnost. Ideja mnoštva jest stoga svijest da je drukčiji, bolji svijet moguć, te da za takvim svijetom trebamo gajiti nadu.

Treće se poglavlje bavi upravo promišljanjem takvog, boljeg sutra te stoga nosi naslov *Alternativa?* Kroz prvo pod-poglavlje pod naslovom *Osvojiti Tvrđavu Ameriku* dolazimo do konstatacije da je današnji globalni sistem neodrživ i da ga se mora srušiti, pri čemu polazimo za Žižekovim prijedlogom da se okrenemo utopiji kao jedinjoj preostaloj oazi nade. Okrećemo se, dakle, iznova Marxu pa stoga u pod-poglavlju *Zašto je Marx bio u pravu?*, na osnovi nove knjige Terry Eagletona proučavamo koliko je dosadašnja kritika marksizma zapravo opravdana. Konačno, u pod-poglavlju *U očekivanju sablasti* na osnovi Derridaovih *Sablasti Marxa* dolazimo do zaključka da Marxove ideje nikako ne možemo samo tako odbaciti jer nam one daju jedinu nadu za bolje sutra, nadu da nismo samo hladni, proračunati kapitalisti koji će se zadovoljiti misli o najmanje lošem pravnom poretku, nadu da ćemo stremiti ka ideji pravednosti.

1. Status quo

„Shvaćate li sada kakav svijet stvaramo? On je posve suprotan glupoj hedonističkoj Utopiji kakvu su zamišljali stari reformatori. To je svijet izdaje i tjeskobe, svijet opasnosti koja nam može doći glave, svijet koji neće postati ništa manje okrutan i nemilosrdan u procesu njegova oplemenjivanja.“

George Orwell, 1984.

1.1. Nešto je trulo u današnjem svijetu

Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine u listu *International Herald Tribune* objavljen je crtež dvojice bankara u debelim kaputima koji prosjaku izvaljenom u snijegu viču: „Pobijedili smo“. Sažetak je to nesporazuma koji je obilježio te godine, a koji je predstavio čovječanstvu kapitalizam kao blistavog pobjednika.¹ Žižek će ipak naglasiti da većina ljudi, dok su prosvjedovali protiv komunističkog režima u istočnoj Europi, nije tražila kapitalizam. Željeli su solidarnost i neumoljivu pravdu, slobodu da žive svoj život bez državne kontrole, častan i pošten život oslobođen primitivne ideološke indoktrinacije i prevladavajuće cinične hipokrizije. Ljudi su željeli ono što se najprimjerenije može nazvati socijalizam sa ljudskim licem.² I dok je Francis Fukuyama nakon pada Berlinskog zida 9. studenog 1989. najavio, baš kao i dva bankara na spomenutoj slici, početak sretnih devedesetih i uvjerenje da je liberalna demokracija u načelu pobijedila, danas vidimo da to nikako nije istina. Pogledajmo svijet oko sebe: nakon 11. rujna 2001. godine ništa nije isto. Nastupili su šok i paranoja (SAD su u strahu za svoju demokraciju počele istu nametati drugima silom, pa samim time i kod njih proizvele iste osjećaje). Konačno, nakon financijskog kraha 2008. godine neoliberalizam je, žižekovski rečeno, i drugi put „umro“. Marx je svoj *Osamnaesti brumaire* započeo ispravkom Hegelove ideje da se povijest nužno ponavlja dva puta. Zaboravio je dodati, napominje Marx, jedanput kao tragedija, drugi put kao farsa.³ Herbert Marcuse dodaje još jedan zaokret zavrtnju: ponekad, ponavljanje pod krinkom farse može biti još više zastrašujuće od izvorne tragedije.⁴ Što je ovdje farsa? Upravo sva drama koja je popratila financijski slom 2008. godine, silno iznenađenje o pošasti koja je po svima iz vedra neba pogodila tržište. To što su prosvjedi pratili sastanke MMF-a i Svjetske banke i upozoravali, kako na rastuću eksploataciju zemalja Trećeg svijeta tako i na činjenicu da banke stvaraju iluziju rasta igrajući se fiktivnim novcem, nitko ne pamti. U današnjem *Fantasylandu*, kako kaže Suvin,⁵ u kojem je najbitnija zabava po svaku cijenu, prosvjednike se shvaća kao lakrdijaše, ili još gore, kao luđake koji nose smiješan natpis „*The end is near!*“. No što ako su lakrdijaši i luđaci stvarno bili u pravu?

Kakav je taj *Fantasyland* blagostanja u kojem danas živimo? Baš kao što Platon u svojoj *Politei* zamišlja ljudska bića kako cijeli život provode vezani u lancima u podzemnoj špilji gledajući sjene, danas smo lancima privezani za titrave sjenke *celebrity* kulture, za spektakle na

¹ Vidi: Bruckner, P. (2008). *Bijeda blagostanja*. Zagreb. Algoritam.

² Žižek, S. (2010). *Living in the End Times*. Brooklyn. Verso, str. VIII.

³ Vidi: Marx, K. (1973). *Osamnaesti brumaire Luja Bonaparta*. Zagreb. Naprijed.

⁴ Žižek, S. (2009). *Druga smrt neoliberalizma*. Zagreb. Fraktura, str. 13.

⁵ Vidi: Suvin, D. (2005). Utopizam od orijentacije do akcije. *Filozofska istraživanja*, 98, god. 25, sv. 3.

televizijskim i radijskim valovima, za laži reklamiranja i izmišljene osobne drame koje su postale osnovni sastojak vijesti, za tračeve o zvijezdama, *New Age* misticizam i pop psihologiju. Tim sjenkama što dominiraju našim životima manipuliraju menadžeri, marketinški odjeli, scenaristi, televizijski filmski producenti, oglašivači, fotografi, modni i odjevni savjetnici, treneri i stručnjaci za fitnes, anketari, televizijske ličnosti i voditelji informativnih programa što stvaraju tu golemu pozornicu za opsjene. Oni su majstori koji izvode tu predstavu s lutkama.⁶ Misticizam *New Agea* i pop-psihologija televizijskih likova, zajedno s nizom knjiga o samopomoći, podmeću nam fantaziju. U tim popularnim sustavima vjerovanja stvarnost se osuđuje kao djelo Sotone, kao čimbenik što suzbija našu unutarnju bit i moć. „Oni koji dovode u pitanje, koji sumnjaju, koji su kritički nastrojeni, koji su sposobni suočiti se sa stvarnošću i pojmiti ispraznost cijele *celebrity* kulture zaobilaze se i osuđuju zbog njihova pesimizma.“⁷ Baš kao što je to bilo tijekom Neronove vladavine, gluma, politika i sport postali su uzajamno nadomjestivi. „U doba trenutnog emocionalnog zadovoljenja, niti želimo niti težimo poštenju i stvarnosti.“⁸ Stvarnost je složena i dosadna te smo nesposobni ili nespremni suočiti se s njezinom zbrkanošću. A vladajući sistem upravo takvo građanstvo i treba.

Chris Hedges reći će da su riječi 'uz suglasnost onih kojima se vlada' postale isprazna uzrečica. „Zemlju su nam oteli oligarsi, korporacije i uska, sebična politička i gospodarska elita, mala privilegirana skupina koja upravlja i često krade, u ime moćnih novčarskih interesa. U ime domoljublja i demokracije, u ime sustava vrijednosti što je nekad bio dijelom američkog sustava i definirao protestantsku etiku rada, ta je elita sustavno uništavala proizvodni sektor gospodarstva, pljačkala državnu riznicu, korumpirala demokraciju te razorila financijski sustav.“⁹ Michael Moore će zato zaključiti da ni kapitalisti uopće ne vjeruju u kapitalizam. „Vjeruju u socijalizam za bogate. Žele biti sigurni da će se vlada brinuti samo o njima i da to ostali neće primijetiti.“¹⁰ Činjenica jest da nejednakosti uzrokovane spektakularnim bogaćenjem nikad nisu bile tako izražene kao danas. Statistike kažu da usprkos snažnom rastu zemalja u razvoju, dvadeset posto od šest milijardi stanovnika na Zemlji živi s manje od jednog dolara na dan. Iako je tehnički napredak omogućio da pobijedimo glad, liječimo najteže bolesti, produljimo životni vijek – premda se siromaštvo u svijetu posljednjih pedeset godina dvadesetog stoljeća smanjilo više nego tijekom petsto ili pet tisuća proteklih godina – i dalje je činjenica da

⁶ Vidi: Hedges, C. (2011). *Carstvo opsjena, kraj pismenosti i trijumf spektakla*. Zagreb. Algoritam.

⁷ isto, str. 41.

⁸ isto, str. 66.

⁹ Vidi: isto, str. 168, 169.

¹⁰ Bruckner, P. (2008), str. 11.

je u Africi prosječan prihod po stanovniku od šezdesetih godina drastično pao.¹¹ Andrej Nikolaidis će na tragu Badioua reći kako podatak da bi novac koji Europljani troše na parfeme bio dovoljan da na godišnjoj razini spriječi glad u Africi možda i nije točan, ali je istinit. „Generički lijekovi koje bi zapadne kompanije distribuirale mnoge bi Afrikance spasili bolesti od kojim u Europi danas malo tko umire.“¹² Suvin će reći da je u netom prošlom, 20. stoljeću u masovnim ubijanjima nasilno ubijeno više ljudi negoli u cijeloj svjetskoj povijesti do 1900. godine. Oko stotinu milijuna ljudi uništeno je oružjem, a vjerojatno milijarde organiziranim izgladnjivanjem i bolestima siromaštva klasnim ratom nekolicine sve bogatijih protiv mnogih sve siromašnijih. Tuberkuloza, bolest bijede, ponovno je na snazi, a u Indiji se čak ponovno vratila kuga. Naposljetku, 1998. godine 350 najbogatijih ljudi na planetu posjedovalo je imetak veći od ukupnoga godišnjeg prihoda gotovo polovice svjetskog stanovništva, a 2,7 milijuna najbogatijih Amerikanaca posjeduje koliko i sto milijuna najsiromašnijih.¹³ „Izgovor da – srazmjerno prema broju živućih ljudi – stoljeće nije ništa lošije od bilo kojeg drugog možda jest ili nije statistički opravdan, no svakako jest irelevantan“¹⁴ jer gledajući samo statistiku gubimo iz vida aspekt ljudske solidarnosti, humanosti i pravde.

Pascal Bruckner će zaključiti da je padom Berlinskoga zida propuštena sjajna povijesna prilika da se svijet učini malo boljim i humanijim mjestom. Umjesto toga, društva su opijena svojom nadmoći utonula u oholost i zaboravila da pad komunizma ne znači i pobjedu demokracije, nego samo poraz jednog od protivnika. S obzirom da demokratska, kapitalistička društva više nemaju izgovor komunističkih režima kako bi opravdali svoje mane, prema Bruckneru ih treba uspoređivati prema njihovu vlastitu idealu. A baš prema njemu ovaj je svijet sramotan. Iako je to jedini sustav koji se održao, daleko smo od toga da mu se divimo, jer makar formalno, kao moralne vrline kapitalizma stoje ideali slobode i autonomije, u njegovoj su srži tek sposobnost laganja i manipuliranje drugima. Samim time mi se sa njim možemo ili pomiriti i čekati da se sam od sebe raspadne uzrokujući pritom katastrofalne posljedice za sve ili ga na vrijeme pokušati mijenjati.

Tijekom korporacije pljačke ostatak je naroda samo sjedio i gledao primamljive sjenke na zidu, a vlada, koja je ostala bez stvarnog suvereniteta, tu je tek da pruži tehničko-stručnu potporu elitama i korporacijama. Korporativna moć koja vladu drži kao taoca, predstavila se kao branitelj neovisnosti, slobode u neovisnom djelovanju tržišta. Sve dok se kuća od karata nije 2008. godine

¹¹ Bruckner, P. (2008), str. 13.

¹² Nikolaidis, A. (2010). *Homo Sucker, poetika apokalipse*. Zagreb. Algoritam, str. 47.

¹³ Prema anketi UN-ova Programa za razvoj, što je citira Jeremy Rifkin, *L'Age de l' accès, La Découverte*, 2000., str. 298.

¹⁴ Suvin, D. (2001). Kapitalizam znači/treba rat. *Filozofska istraživanja*, 83, god. 21, sv. 4, str. 689.

doslovno srušila i korporacijama nije bilo nužno oguliti porezne obveznike kako bi preživjele, korporativna je moć uspijevala prodati iluziju slobodnog tržišta kao prirodnog izdanka demokracije.¹⁵ Nakon financijskog sloma Amerikom su se poput požara proširili nezaposlenost, stečajevi, pad cijene nekretnina i zatvaranje trgovina i tvornica. Sve je to Michael Moore prikazao u svom dokumentarnom filmu *Kapitalizam, ljubavna priča*.¹⁶

Mark Fisher će reći da unatoč prvobitnim nadama kapitalistički realizam nije potkopao financijski slom 2008. godine – spekulacije o slomu kapitalizma pokazale su se neutemeljenima. Ipak, te se godine „dogodio raspad okvirnog polazišta koji je osiguravao ideološku krinku za kapitalističku akumulaciju od 1970-ih“.¹⁷ Neoliberalizam je nakon bankarske krize diskreditiran, on nije nestao, ali to zasigurno nije veliki ideološki projekt kakav je bio. Ljudi su barem otvorili oči. Gospodarska kriza diljem Europe već je davno prerasla i u političku krizu. Ulični prosvjedi, štrajkovi i neredi na dnevnoj su bazi dio vijesti u Francuskoj, Turskoj, Grčkoj, Ukrajini, Rusiji, Latviji, Litvi, Bugarskoj i Islandu, a pitanje je vremena kada će dotući i Sjedinjene Države jer već je svaki peti američki radnik ostao bez posla i neki dijelovi „zemlje slobodnih i domovine hrabrih“ podsjećaju na svijet u razvoju.¹⁸ Pogledajmo i stanje kod nas: razlike među ljudima nikada nisu bile veće: sve je više prosjaka na ulici, sve je više bakica koje kopaju po kantama za smeće tražeći plastične boce. S druge strane imamo samo nekolicinu sramotno bogatih koji su se okoristili političkim previranjima devedesetih godina prošloga stoljeća. Pogledajmo tipično neoliberalistički zdravstveni sustav koji nam je nedavno nametnut, a protiv kojega Michael Moore u Americi već odavno prosvjeduje, pogledajmo školski sustav koji umjesto toliko spominjanog društva znanja stvara priglupе mediokritete.

Derrida zato kaže da na laži onih koji govore o ostvarenju ideala ljudske povijesti kroz liberalnu demokraciju trebamo uzviknuti: „nikada u povijesti zemlje i čovječanstva nasilje, nejednakost, društvena isključenost, glad, pa dakle i ekonomska opresija nisu pogađali toliko ljudska bića. Nikada, u apsolutnim brojkama, nikada na zemlji toliko muškaraca, žena i djece nije bilo potlačeno, izgladnjelo ili istrijebljeno.“¹⁹ Svijet je to koji kroz politiku terora drži sve u stalnom stanju straha. Jednom riječju, to je Imperij.

¹⁵ Hedges, C. (2011), str. 169.

¹⁶ *Kapitalizam: ljubavna priča* (2009), redatelj Michael Moore, Dog Eat Dog Films.

¹⁷ Fisher, M. (2011). *Kapitalistički realizam, zar nema alternative?* Zagreb. Naklada Ljevak, str. 132.

¹⁸ Hedges, C. (2011), str. 171.

¹⁹ Derrida, J. (2002). *Sablasti Marxa*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada, str. 110.

1.2. Imperij

Michael Hardt i Antonio Negri reći će u prvoj rečenici svoje knjige *Imperij* kako se isti ostvaruje pred našim očima.²⁰ Prema njima, Imperij je posljednji stupanj u razvoju globalnog liberalističkog, multinacionalnog kapitalizma. Obilježuje ga kraj imperijalizma kao proširenja suverenosti nacionalnih država izvan svojih granica, prestanak postojanja nacionalne države kao nositelja tri temeljna određenja suvereniteta: vojske, politike i kulture – koja prelaze u internacionalno oblikovanje Imperija kao odrednice globaliziranog tržišta.²¹ Pri tome se navedeni atributi suverenosti prenose na Imperij formirajući time globalizirano političko jedinstvo. „U srži kapitalističke ekonomije potraga je za tržištima i profitima, a to često podrazumijeva širenje tržišta na nova mjesta i globalnu potragu za novim izvorima profita. Katkada se ta vrsta globalnog stvaranja tržišta i kapitalističke ekspanzije zbiva čisto ekonomskim sredstvima, ali često je ta globalna ekspanzija kapitalizma poduprta i vojnom silom.“²² Zajedno s globalnim tržištem pojavio se dakle i globalni poredak – Imperij kao politički subjekt koji vodi te globalne razmjene, kao „suverena moć koja upravlja svijetom“.²³ Za razliku od imperijalizma koji je, prema Lenjinu, monopolistički stadij kapitalizma sa ciljem posjedovanja teritorija zemlje, podijeljene do kraja,²⁴ Imperij ne uspostavlja neko teritorijalno središte moći niti se oslanja na bilo kakve granice. „Imperij je decentralizirani i deteritorijalizirajući aparat vladavine koji postepeno uključuje cijelo globalno područje unutar svojih otvorenih granica.“²⁵

Uz navedenu definiciju Imperija, Negri i Hardt navode i to da je koncept Imperija uvijek posvećen miru, mada se njegova praksa konstantno kupa u krvi. Imperij svoju vladavinu ne gleda kao trenutak u povijesti, već kao režim koji je izvan povijesti i koji se neće dokinuti, makar se za to morali pobrinuti silom. Imperij svoj poredak predstavlja kao vječan i nužan, svojom jedinstvenom moći održava društveni mir i proizvodi etičke istine, a kako bi to postigao ima pravo na „'pravedne ratove' na granicama protiv barbara i unutar Imperija protiv pobunjenika“.²⁶ Time je s jedne strane rat sveden na policijsku kontrolu, a s druge strane nova je sila sakralizirana i tako legitimno, putem rata, vrši etičke funkcije.²⁷ Ipak, za razliku od tradicionalnog pogleda na pravedan rat kao na djelatnost obrane ili otpora, u Imperiju on postaje

²⁰ Vidi: Hardt, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb. Arkzin.

²¹ Vidi: Krivak, M. (2005, A). 'Etička demokracija' ili politika. U: Barišić, P. (ur.) *Demokracija i etika*. Zagreb. HFD.

²² Wright, E. O. (2011). *Vizije realističnih utopija*. Zagreb. Fakultet političkih znanosti, str. 73.

²³ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 7.

²⁴ Vidi: Lenjin, V. (1967). *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*. Beograd. Kultura.

²⁵ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 8.

²⁶ isto, str. 23.

²⁷ Vidi: isto.

djelatnost opravdana sama po sebi. Hardt i Negri naglašavaju da ponovno zanimanje za koncept *bellum iustum* može biti samo simptom pojave Imperija i kako je danas neprijatelj, baš kao i sam rat – s jedne strane banaliziran, a s druge apsolutiziran. Banaliziran u smislu da je sveden na rutinsku redarstvenu operaciju, a apsolutiziran kao neprijatelj i „apsolutna prijetnja etičkom poretku“.²⁸ Takva vlast ima u svakom trenutku dvije sposobnosti: sposobnost da svaki puta progłosi novu izuzetnu situaciju zbog koje je nužna intervencija, te sposobnost da se pokrenu snage i sredstva koji se primjenjuju na raznolike krize. Time se, u ime nužne, izuzetne intervencije, rađa tzv. 'policijsko pravo'.²⁹ Policijsko pravo izvire iz navedenog prava interveniranja Imperija. Ono se uglavnom definira kao pravo ili dužnost vladajućeg poretka da se oružano uplete u sukobe na teritoriju drugih subjekata, te spriječi ili riješi „humanitarne probleme, jamčenja ugovora i nametanje mira“.³⁰ No pri tome se naglašava kako iza takve oružane intervencije ne stoji samo stanje hitnosti i izuzetka nego i univerzalne vrijednosti, odnosno opravdanost pozivanjem na pravdu. A tek je naglasak na tome smiješan s obzirom da možemo uočiti da upravo „pravo interveniranja vladajućih subjekata svjetskog poretka najeksplicitnije dezavuiraju pojmove etike i demokracije“.³¹

Negri i Hardt reći će da arsenal sile Imperija nije samo vojna intervencija već ona sadrži i moralnu te pravnu intervenciju, pri čemu intervencijske moći Imperija uvijek započinju moralnim, a ne vojnim instrumentima. Različite vjerske organizacije i novi mediji prakticiraju tu moralnu intervenciju, a najvažnije među njima su one tzv. 'nevladine organizacije', za koje se pretpostavlja da djeluju iz etičkih pobuda baš zato što vlada njima ne upravlja. U potonje nabrajamo „globalne, regionalne i lokalne organizacije koje se posvećuju pomoći i zaštiti ljudskih prava kao što su *Amnesty International*, *Oxfam* i *Médecins sans Frontières*“.³² No upravo su te humanitarne organizacije najvažnije oružje novog svjetskog poretka, „redovnički redovi Imperija“³³. Oni vode pravedne ratove bez oružja ili granica, te svojom akcijom odozdo i oboružani najučinkovitijim sredstvima komunikacije simbolički proizvode Neprijatelja. Tako moralna intervencija služi samo kao priprema terena za vojnu intervenciju koja se predstavlja kao međunarodno odobrena policijska akcija. Moralna policija tako podupire „pravedne ratove“ na jednak način kako vršenje policijske moći podupire legitimnost imperijalnog prava. Pri tome, kažu Negri i Hardt, znatno se obnavljaju tradicionalne kraljevske povlastice, ali u drugom

²⁸ Vidi: Hardt, M., Negri, A. (2003).

²⁹ Vidi: isto.

³⁰ isto, str. 28, 29.

³¹ Krivak, M. (2005, A), str. 155.

³² Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 43.

³³ isto, str. 43.

obliku. Vojnu silu umjesto nacionalnih država vrši Imperij, pri čemu opravdanje za takvo djelovanje pronalazi u konstantnom izvanrednom stanju i uporabom policijskih radnji.

Negri i Hardt reći će da pod imenom Imperij ne misle na nikakvu metaforu nego na teorijski pristup konceptu Imperija. Tako Imperij definiraju kao vladavinu koja nema granica, kao režim koji ne samo da upravlja teritorijem i stanovništvom nego uz to nastoji upravljati i samom ljudskom naravi, stvoriti svijet koji stanovništvo nastanjuje. „Predmet njegove vladavine je društveni život u svojoj cjelini pa tako Imperij predstavlja paradigmatički oblik biomoći“.³⁴ Iz discipliniranog društva koje postavlja pojedince u ustanove, stavlja ih u rad te osigurava poslušnost vladi, ali to čini kroz raspršenu mrežu organa koji proizvode navike, običaje i praksu – pojavom Imperija prelazi se u društvo nadzora. Društvo nadzora uopćava organe discipliniranosti koji iznutra potiču naša opća ponašanja, ali se taj nadzor ovdje proširuje i izvan tih društvenih institucija. Moć se sada organizira putem strojeva koji izravno organiziraju mozgove i tijelo „prema stanju autonomnog otuđenja od smisla života i želje za stvaralaštvom“.³⁵ Imperij vlada društvenim životom u cjelini, iz njegove nutrine i to time što postaje integralna, životna funkcija koju svaki pojedinac prihvaća i pristankom reaktivira. Foucault bi rekao da „život postaje objektom moći“³⁶ i time društvo reagira kao jedno tijelo.

Izlaganjem ove teorije, nameće se logično pitanje: koliko su u vlastitoj konstrukciji Imperija Hardt i Negri imali na umu jedinu postmodernu globalnu silu? Jesu li Imperij o kojem govore Sjedinjene Američke Države? Autori na ovo pitanje odgovaraju negativno. Međutim, Marijan Krivak će u svojoj knjizi *Protiv!* primijetiti kako „oblik ispoljavanja globalne moći opisane *Imperijem* ima svoje groteskno i odvratno naličje u aktualnoj redarstvenoj politici 'rata protiv terorizma' Busha Jr“³⁷ i to na osnovi sile koja se predstavlja da je u funkciji širenja pravde i mira. Tako će predsjednik George W. Bush 2002. godine izjaviti: „Naša je nacija najveća sila u službi dobrog u povijesti.“³⁸ Herfried Münkler će u svojoj knjizi *Imperiji* reći da su Sjedinjene Američke Države od kraja 19. stoljeća uvijek iznova intervenirale u politiku drugih država, a da su znale da te države neće intervenirati u njihovu politiku ni privredno niti politički, a pogotovo ne vojno. Imperiji, iznosi Münkler, ne poznaju susjede kojima bi priznavali ravnopravnost. Noam Chomsky će u svojoj knjizi *Hegemonija ili opstanak* navesti kako je već 1963. godine liberalni američki dužnosnik Dean Acheson izjavio kako je cilj velike imperijalne strategije

³⁴ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 10.

³⁵ isto, str. 33.

³⁶ Vidi: isto.

³⁷ Krivak, M. (2007). *Protiv! fragmenti o postmodernizmu, medijima, politici, Americi ... i filozofiji*. Zagreb. HFD, str. 155.

³⁸ Johnson, C. (2005). *Američki rubikon: militarizam, tajnovitost i kraj Republike*. Zagreb. Golden marketing - Tehnička knjiga, str. 7.

„spriječiti sve oblike izazova i prijetnji moći, položaju, ugledu i utjecaju Sjedinjenih Država“³⁹ opravdavajući time američko djelovanje usmjereno protiv Kube, iako je bilo jasno da je međunarodna teroristička kampanja što su ju Sjedinjene Države pokrenule bila glavni razlog približavanju nuklearnom ratu nekoliko mjeseci ranije. „Od Drugog svjetskog rata, Sjedinjene Američke Države su u ratu s, ili su napale, između ostaloga i sljedeće zemlje: Koreju, Grenadu, Libiju, El Salvador, Nikaragvu, Panamu, Irak, Somaliju, Sudan, Jugoslaviju i Afganistan. Taj bi popis također trebao uključivati tajne operacije vlade SAD-a u Africi, Aziji i Latinskoj Americi, državne udare koje je planirala i diktatore koje je naoružavala i podržavala.“⁴⁰ Uz to, trebalo bi navesti i rat Izraela s Libanom koji je SAD podržavao, ključnu ulogu koju je Amerika odigrala u sukobu na Bliskom Istoku, a u kojem su „na tisuće ljudi umrle boreći se protiv izraelske nelegalne okupacije palestinskog teritorija, trebao bi uključivati embarga i sankcije koji su direktno i indirektno izazvali smrt stotina tisuća ljudi, što je najočitije u Iraku“⁴¹. „Nemoguće je predvidjeti koliko će ratova biti potrebno da bi se osigurala sloboda u domovini“⁴² izrekao je George W. Bush. Uvijek iznova, Sjedinjene Države, baš kao u gore opisanoj teorijskoj definiciji vojne intervencije Imperija, vojskom donose 'univerzalne vrijednosti, slobodu i demokraciju' ostatku svijeta. Ipak, da takve izjave nisu tragične, bile bi svakako smiješne. Baš kao i slika načinjena u stilu plakata s danima i državama koncertne turneje rock bendova, ali u nešto izmijenjenoj verziji: US World Domination Tour, Bombing a country near you (Prilog 1.).

Uz sve navedeno, valja nadodati da nije sve stalo odlaskom Busha mlađeg, SAD promjenom predsjednika nije promijenio svoju ploču. Tariq Ali u svojoj knjizi *Obamin sindrom. Predaja u domovini, rat izvan nje*, u poglavlju „Predsjednik–licemjer“ kaže kako je nakon pobjede demokratskog kandidata, još k tome miješane rase, koji je na predsjedničkim izborima „svečano obećao zacijeliti američke rane u domovini i vratiti zemlji ugled izvan nje“⁴³ dočekan s valom oduševljenja kakav se nije pojavio još od Kennedyja. Ipak, zaokret režima nije se dogodio, imperativi američkog Imperija ostali su isti, promijenio se samo glavni glumac. „Dovoljno je pogledati bilo koji od Obaminih sektora kako bi se vidjelo da je Obama potomak Busha, baš kao što je Bush Mlađi bio potomak Clintona, a Clinton potomak Busha starijeg. Baš kao u Bibliji.“⁴⁴ Obama nije ništa drugo nego jedan u nizu upravitelja američkog Imperija koji se trudi oko istih ciljeva kao i prethodnici, istim sredstvima, ali blažom retorikom. Od Palestine,

³⁹ Chomsky, N. (2004). *Hegemonija ili opstanak: američke težnje za globalnom dominacijom*. Zagreb. Naklada Ljevak, str. 22.

⁴⁰ Roy, A. (2004). *Vodič kroz Imperij za obične ljude*. Zagreb. Naklada Enigma, str. 57, 58.

⁴¹ isto, str. 58.

⁴² Chomsky, N. (2004), str. 231.

⁴³ Ali, T. (2011). *Obamin sindrom: predaja u domovini, rat izvan nje*. Zagreb. Profil, str. 56.

⁴⁴ isto, str. 57.

preko Iraka i Irana, pa do Afganistana i Libije, Obama je samo ljepše upakiran, elokventniji i prepredeniji George W. Bush. A onda, da situacija prijeđe iz tragedije u farsu, Obama 2009. godine biva proglašen dobitnikom Nobelove nagrade za mir, „zbog njegovih iznimnih nastojanja za jačanjem međunarodne diplomacije i suradnje među ljudima“.⁴⁵ Kao da nije dovoljno da se uopće dodjeljuje Nobelova nagrada za mir, kada je Nobel taj koji je izmislio dinamit! Chomsky će reći da je dodjela Nobelove nagrade za mir Baracku Obami bila tek nada, molitva koja se nije ostvarila jer tek dan prije nego je nagrađen za svoj trud oko uspostave mira, Pentagon je objavio kako ubrzava ispostavu najsmrtonosnijeg ne-nuklearnog oružja u svom arsenalu: bombi od 13 tona za B-2 i B-52 *stealth* bombardere, dizajnirane da unište skrivene bunkere duboko ispod betona.⁴⁶ Andrej Nikolaidis će u svojoj knjizi *Homo Sucker* naglašavati da je dobitnik nagrade za mir u trenutku kada mu je nagrada uručena vodio dva rata, s tim da je u jedan od njih upravo poslao još 30.000 vojnika. On je predsjednik zemlje koja je, kako piše *San Francisco Chronicle*, i dalje najveći prodavač oružja na planetu. „*Cronicle* konstatira kako 68 posto oružja koje se proda u svijetu, proda Amerika – dakle zemlja čiji je predsjednik nagrađen Nobelovom nagradom za mir.“⁴⁷

Američka vojna i obrambena industrija jest poput virusa, ona uništava zdravlje gospodarstva, baca novac na istraživanje novih sustava oružja umjesto da ga usmjeri na proizvodnju obnovljive energije ili popravak propale infrastrukture. Službeni američki vojni proračun za fiskalnu godinu 2008. iznosio je 623 milijarde dolara i bio je najveći još od vremena Drugoga svjetskog rata,⁴⁸ a sa 2009. na 2010. godinu (kada je Obama dobio Nobelovu nagradu za mir) vojni je proračun iznosio čak 683.7 milijarde dolara, s tim da se za 20 posto smanjilo ulaganje za smještaj vojnika i njihovih obitelji u vojnim bazama a za 19 posto se povećala vojna izgradnja. Godinu dana kasnije, proračun se još povećao na 687 milijardi dolara (Prilog 2.). U isto vrijeme američka se infrastruktura (mostovi, ceste, kanalizacije, zračne luke, vlakovi, masovni prijevoz, škole) doslovno raspada, u isto vrijeme Amerikanci petinu svoje zarade moraju odvajati za zdravstveno osiguranje i polovica stečajeva u Sjedinjenim Državama uzrokovana je nemogućnošću obitelji da podmire račune za liječenje.⁴⁹ Postavlja se logično pitanje: zašto američki građani pristaju na takvu raspodjelu proračuna? A odgovor leži upravo u ranijem opisu Imperija kao vladavine koja ne samo da upravlja teritorijem i stanovništvom nego

⁴⁵ Nobelprize.org. The official Web Site of the Nobel Prize. The Nobel Peace Prize 2009. URL: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2009/ (22.5.2012.)

⁴⁶ Chomsky, N. (5.11.2009). War, Peace, and Obama's Nobel. URL: <http://www.chomsky.info/articles/20091105.htm> (1.6.2012.)

⁴⁷ Nikolaidis, A. (2010), str. 80.

⁴⁸ Vidi: Hedges, C. (2011).

⁴⁹ Vidi: isto.

uz to nastoji upravljati i samom ljudskom naravi, stvoriti svijet kojeg stanovništvo nastanjuje. Moć Imperija se organizira putem strojeva koji izravno organiziraju mozgove i tijelo „prema stanju autonomnog otuđenja od smisla života i želje za stvaralaštvom“⁵⁰. Chomsky u svojem djelu *Imperijalne težnje* na tragu toga navodi kako je za mišljenje američke javnosti odgovorna uglavnom propaganda. „U spektakularnom propagandnom podvigu koji će nedvojbeno postati dijelom povijesti, Washington je silnim naporima nastojao uvjeriti Amerikance kako Saddam Hussein nije tek čudovište, nego i prijatnija njihovu opstanku. U tome je u konačnici i uspio. Polovina stanovništva Sjedinjenih Država vjeruje kako je Saddam Hussein osobno uključen u napade tijekom 11. rujna 2001. godine. Sve se to na kraju sjedinjuje. Doktrina je proglašena, norma je uspostavljena na vrlo jednostavnom primjeru, stanovništvo je u panici i vjeruje u fanatičnu prijatnju vlastitoj egzistenciji, pa je voljno podržati primjenu vojne sile u svrhu samoobrane.“⁵¹ Činjenica je da se Iraka boje samo Amerikanci i upravo je to po Chomskom veliki uspjeh propagande. „Zanimljivo je da su Sjedinjene Države tome toliko podložne. No koji god bili razlozi toj činjenici, Sjedinjene Države su prema poredbenim mjerilima jedna vrlo uplašena zemlja. Ljudi se boje baš svega – od zločina, do useljenika pa nadalje.“⁵² Frank Furedi će to nazvati 'politikom straha' kao terminom koji „implicira da političari svjesno manipuliraju ljudskim strahovima da bi postigli svoje ciljeve“,⁵³ kao važnim sredstvom političke elite, javnih osoba i medija za postizanje svojih ciljeva i nakana.

Michael Moore će u svom dokumentarnom filmu *Bowling for Columbine* prikazati, između ostalog, kakvo je stanje u američkom društvu danas. „*Bowling for Columbine* film je koji govori o američkoj opsjednutosti oružjem. U filmu prikazana Amerika paranoidno se boji svega i svačega. I naravno, zato se naoružava. Slijedom toga, Moore kazuje kako se bilježi 11000 ubojstava godišnje u SAD-u.“⁵⁴ Nakon što su dva učenika ušla u školu i pobila svoje kolege, nitko se nije zapitao odakle im oružje nego su sa svih strana optužbe padale na rock zvijezdu Marilyn Mansonu čiji su album učenici voljeli slušati. U svome dokumentarcu Moore daje priliku Mansonu da progovori i na iznenađenje mnogih koji su vidjeli samo njegov lik, ali se nikada nisu upoznali s njegovom glazbom, Manson daje lucidan opis imperijalnog društva propagande i nadzora. Manson će reći da mediji sve okreću na strah: „Gledate TV, gledate vijesti, pumpaju vas strahom, tu su poplave, AIDS, ubojstva, prebace vas na reklame...“⁵⁵. Manson zaključuje da je to kampanja straha i konzumerizma i kako se cijeli sustav temelji na

⁵⁰ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 33.

⁵¹ Chomsky, N. (2006). *Imperijalne težnje: razgovori o svijetu nakon 11.09.* Zagreb. Naklada Ljevak, str. 10.

⁵² isto, str. 28.

⁵³ Furedi, F. (2008). *Politika straha: s onu stranu ljevice i desnice.* Zagreb. Izdanja Antibarbarus, str. 161.

⁵⁴ Krivak, M. (2007), str. 261.

⁵⁵ *Bowling for Columbine* (2002), redatelj Michael Moore, Alliance Atlantis.

ideji da se sve treba držati u trajnom stanju straha. Još bolji primjer imamo u drugom dokumentarcu Michaela Moora, *Fahrenheit 9/11* u kojem se prikazuju primjeri reklama nakon terorističkih napada: padobranci za spašavanje i sigurne sobe samo još više pumpaju strah. Marijan Krivak će stoga reći da je Moore „razotkrivaatelj svojevrstne 'masovne psihologije fašizma'“ i da isti „iskreno suosjeća s prevarenom, pokradenom Amerikom u kojoj su ljudima 'isprani mozgovi' stupidnom medijskom (ne)kulturom. Moore suosjeća sa žrtvama politike SAD-a, kao jedinog globalnog, neo-liberalnog Imperija.“⁵⁶

Uz to, poticanje ekstremne religioznosti vjerno prikazane u dokumentarnom filmu *Jesus-camp*, kao i priznavanje ideje tzv. inteligentnog nastanka odnosno *kreacionizma* jednako vrijednom učenju o evoluciji – također drži ljude pod kontrolom. Chomsky će dati primjer svoje žene, kojoj je predavač sociologije učenje o evoluciji najavio rečenicom: „Ne morate vjerovati u to, ali dobro je da znate kako neki ljudi razmišljaju.“⁵⁷ Chomsky nakon toga izražava sumnju da se to događa u bilo kojoj drugoj industrijskoj zemlji. Chris Hedges zato s razlogom upozorava da nakon što se jednom tako popusti kreacionizmu, koji niti jedan priznati i cijenjeni biolog ili paleontolog ne priznaju za legitimnu znanost, da postane moguća alternativa stvarnoj znanosti, naglašavanu će ljubav kršćanskih zagovornika alternativnog gledišta zamijeniti nesmiljeno i iracionalno podčinjavanje opsjeni.⁵⁸ Poticanje takvih alternativnih, ekstremnih vjerskih stavova i to od državnih institucija ima dvojaku funkciju. Prvo je činjenica da si ponudom Boga kao prvog i jedinog rješenja ljudi više ne postavljaju prava pitanja nego jednostavno funkcioniraju u stanju kakvo je, jer „to je Božji plan“ (a što je česta fraza predsjednika Obame). S druge strane, još se više odvaja pojedinca od Drugog koji lako postaje fundamentalist ako „više ne želi biti kulturni subjekt, ustvari objekt, nego presiče na razinu političke subjektivnosti, te postaje prijetnjom pojedinčevom habitusu tolerantnog multikulturalizma.“⁵⁹

Dodajmo tome i sve veću nepismenost: „djelatna nepismenost u Americi poprima epidemijske razmjere, sedam milijuna Amerikanaca je nepismeno, još dvadeset i sedam milijuna ne zna čitati dovoljno dobro da bi ispunili molbu za zaposlenje, a trideset milijuna ih ne može pročitati jednostavnu rečenicu. Gotovo trećina nacije nepismena je ili je na granici pismenosti – a ta se brojka povećava za oko dva milijuna ljudi na godinu.“⁶⁰ Pri tome je televizija osnovni oblik komuniciranja i u prosječnom američkom domu televizor je uključen više od šest sati dnevno, odnosno više od dva mjeseca godišnje. Fidel Castro je u svome govoru na „*Summitu Juga*“ u

⁵⁶ Krivak, M. (2007), str. 255.

⁵⁷ Chomsky, N. (2006), str. 142.

⁵⁸ Hedges, C. (2011), str. 69.

⁵⁹ Krivak, M. (2007), str. 112.

⁶⁰ Hedges, C. (2011), str. 60.

travnju 2000. godine sažeo problem u jednoj rečenici: „800 milijardi dolara godišnje troši se na oružje i vojske; barem 400 milijuna na droge (to ne uključuje alkohol i duhan), a sljedećih 100 milijardi za reklamnu propagandu koja pomućuje razum poput droga.“⁶¹ U konačnici, slaba naobrazba gomile siromašnih koji imaju malenu mogućnost biranja radnog mjesta, a što je rezultat previsokih cijena obrazovanja i uništenja srednjeg sloja ekonomijom, u kombinaciji sa ekstremnom religioznošću, prema Bogu, domovini i *celebrity* kulturi, stvara nepresušan izvor topovskog mesa za nove „pravedne“ intervencije za univerzalne vrijednosti. Moć Imperija organizira mozgove i tijelo „prema stanju autonomnog otuđenja od smisla života i želje za stvaralaštvom“⁶² i život postaje objektom moći. Narod se najefektnije može kontrolirati kontroliranjem misli, rekao bi Chomsky. „Ako se to može izvesti, ljudi će prihvatiti besmislene i pokorne živote koji su im namijenjeni te će zaboraviti subverzivne ideje o preuzimanju kontrole nad svojim životima.“⁶³ S druge strane imamo elitistički sustav osoba s akademskim titulama čiji je član i predsjednik Obama, kojima „obrazovanje što su ga stekli služi kako bi se učvrstilo, okamenilo i očuvalo postojeću društvenu stratifikaciju“.⁶⁴

U konačnici, najbolji dokaz da su Sjedinjene Države postale imperijsko društvo nadzora jest Patriotski Akt SAD-a prema kojemu je FBI agentima diljem zemlje dano „pravo na neograničene ovlasti kako bi proveli naredbe od FISA (Foreign Intelligence Surveillance Act) što naređuje kontrolu bilo koje osobe ili posla... proizvodnju bilo koje knjige, zvučnog zapisa, dokumenta ili predmeta. To uključuje knjižare i javne knjižnice koje su obvezne otkriti tko što čita“.⁶⁵ Samim je tim vidljivo da je za vrijeme G. W. Busha, ali i ništa manje opasnog Obame, izvršen najdramatičniji napad na američku demokraciju, jer ne samo da je Bush donio takav akt, nego ga je Obama u svibnju 2011. godine produžio na još četiri godine izjavivši „da je to važno oruđe u daljnjoj borbi protiv terorističkih prijetnji“.⁶⁶ I opet se vraćamo na politiku straha koja služi uvođenju kontrole i mjera na koje građani bez takve politike nikada ne bi pristali.

Dakle, kontrolirajući i varajući svoj narod 'kod kuće', te napadajući pravednim intervencijama sve ostale, možemo reći da su Sjedinjene Države itekako sve bliže definiciji *Imperija* Negrija i Hardta. Danas vojne intervencije sve češće diktiraju upravo Sjedinjene Države koji same sebi zadaju prvenstvenu zadaću, a tek onda od svojih saveznika zahtijevaju da

⁶¹ Suvin, D. (2001), str. 693.

⁶² Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 33.

⁶³ Chomsky, N. (2002). *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb. M. Strpić, str. 83.

⁶⁴ Hedges, C. (2011), str. 138.

⁶⁵ Krivak, M. (2007), str. 219.

⁶⁶ FoxNews.com. (27.5.2011). Obama Signs Last-Minute Patriot Act Extension. URL: www.foxnews.com/politics/2011/05/27/senate-clearing-way-extend-patriot-act/ (22.5.2012.)

„pokrenu proces oružanog obuzdavanja i/ili potiskivanja trenutnog neprijatelja Imperija“⁶⁷ pri čemu se ti neprijatelji najčešće nazivaju teroristima, a tek je to tipično imperijalnom policijskom mentalitetu. Barack je Obama u svom govoru povodom primanja Nobelove nagrade za mir branio američko pravo na rat, govorio je o pravednom ratu i moralnoj opravdanosti istoga. Dodao je da Zlo postoji u svijetu te da je dužnost Amerike da ratuje protiv tog Zla, jer mir u svijetu u proteklih šezdeset godina nije očuvala samo pametna politika, nego i snaga američkog oružja.⁶⁸ Andrej Nikolaidis će ironično primijetiti da je američki predsjednik Obama, dočekan s tolikim oduševljenjem, „mesija statusa quo“⁶⁹, pa povezuje njega s Mesijom koji u Ivanovom Otkrivenju treba osloboditi kršćane od tadašnjeg imperija, Rimskoga carstva. Daleko smo dogurali, kaže Nikolaidis, „danas je imperator – Mesija, a njegov je zadatak svijet osloboditi od zlih pobunjenika protiv Imperija“⁷⁰.

⁶⁷ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 43.

⁶⁸ Vidi: Nikolaidis, A. (2010), str. 80.

⁶⁹ isto, str. 82.

⁷⁰ isto, str. 82.

1.3. Terorizam

Uz *politiku straha* i *društvo nadzora* spomenutima u prethodnom poglavlju, ruku pod ruku ide i riječ terorizam. Riječ terorizam nije jednostavna za definiciju. Frank Furedi tu činjenicu objašnjava time što ona nije samo opisni, objektivni analitički pojam, nego i riječ koja u sebi sadrži i moralni sud, politički stav s agresivnim konotacijama o ponašanju terorista.⁷¹ Već sama identifikacija terorista ne znači samo njegovu definiciju, nego i osudu. Takvo moraliziranje o terorizmu ima dvostruku ulogu: s jedne strane ono osuđuje i stigmatizira teroristički čin, a s druge se strane „uspostavlja autoritet koji zauzima visoki moralni položaj”.⁷² Navodeći tako primjer 11. rujna, neki definiraju terorizam kao apsolutno zlo koje zaslužuje reakciju temeljenu na „recipročno apsolutnoj doktrini – nesmiljen vojni napad u skladu s Bushovim načelom koje glasi: Ako skrivaš i štitiš teroriste onda si i ti terorist; ako pomažeš i potičeš teroriste, i ti si terorist – pa ćemo se prema tebi tako i odnositi”.⁷³ Imperij zauzima visok moralni stav te kritizira i prijeti onima koji potkopavaju njegov autoritet.

Noam Chomsky u svojoj knjizi *Hegemonija ili opstanak* navodi kako se američka i britanska definicija terorizma ne razlikuju, pa terorizam definira kao: uporabu, ili prijetnju uporabom nasilnog djelovanja, razaranja ili sabotazu, sa svrhom utjecanja na vlast ili zastrašivanja javnosti radi promicanja vjerske ili ideološke ideje.⁷⁴ Razlog zbog kojeg su ovakve definicije kasnije opozvane i zbog kojeg ne samo da ih nitko ne koristi nego ni ne znaju kako definirati terorizam danas jest jasan: „službene definicije terorizma praktički su identične definicijama protuterorizma (koji se katkada naziva 'sukobom niskog intenziteta' ili 'protuustaničkim djelovanjem’)”.⁷⁵ Dakle, s obzirom da protuterorizam vrši američka politika, jasna i nedvosmislena definicija se izbjegava kako se time ne bi reklo da službena američka politika zagovara terorizam i „kako je SAD vodeća teroristička zemlja”.⁷⁶ Zato će predsjednik Bush 2004. godine priznati kako su rat pogrešno nazvali ratom protiv terora i da je to „trebala biti bitka protiv ideoloških ekstremista koji ne vjeruju u slobodu društva i koji koriste teror kao oružje kako bi uzdrnali svijest slobodnog svijeta”.⁷⁷ Baš kao i njegovi prethodnici, i Bush je započeo borbu za ideje slobode i demokracije u drugim zemljama. „Terorizam je postao novi komunizam i Amerikanci su još jednom pomoću zastrašivanja natjerani podržavati povećanje

⁷¹ Vidi: Furedi, F. (2009). *Poziv na teror*. Zagreb. Naklada Ljevak.

⁷² Vidi: isto.

⁷³ Chomsky, N. (2004), str. 228.

⁷⁴ Vidi: isto.

⁷⁵ isto, str. 211.

⁷⁶ isto, str. 211.

⁷⁷ Furedi, F. (2009), str. 14, 15.

vojnih troškova do visine od 50 milijarda dolara samo za 2002. godinu.⁷⁸ Nije to tek američki, teroristički odgovor na teroristički čin, nego Imperij opet započinje vojnu intervenciju za univerzalne vrijednosti.

I mada se Sjedinjene Države žele prikazati kao nevinna žrtva koja se brani od tuđeg terorizma: od Vijetnama u Južnom Vijetnamu, od Nikaragve u Nikaragvi, Libijaca i Iranaca kojima je nanešena velika nepravda i koja prolazi nekažnjeno⁷⁹ (a ovaj popis je i puno dulji), te se sve sa suprotnim stajalištem želi proglasiti anti-američki nastrojenima i jednostavno ignorirati, kao činjenica i dalje stoji da su Sjedinjene Države sudjelovale i potpomagale u mnogim terorističkim akcijama i da je problem uništenja Svjetskoga trgovačkog centra 11. rujna 2001. godine samo pitanje lokacije. Strogo gledajući definiciju terorizma, nije se toga dana dogodilo ništa novo niti drugačije, pa uz sve suosjećanje sa žrtvama napada velik dio svijeta može samo reći: „Dobrodošli u naš svijet!“. Baudrillard će u *Duhu terorizma* reći da je činjenica „da smo o tom događaju sanjali, da je čitav svijet bez iznimke o njemu sanjao, jer nije moguće ne sanjati uništenje bilo koje sile koja do te mjere preuzima hegemoniju“.⁸⁰ Mi smo to željeli, a oni su to učinili – upravo u tome Baudrillard vidi opravdanje za sve „ludilo egzorcizma zla“⁸¹ koje nastaje poslije. Da to nije bila želja mnogih, bio bi to tek arbitraran čin nekolicine fanatika, a svi znamo da tome nije tako i zato taj događaj poprima simboličnu dimenziju. Nije to bio, dakle, sraz civilizacija niti religija, riječ je o antagonizmu koji kroz sablast Amerike i kroz sablast islama ukazuje na globalizaciju u sukobu sa samom sobom. Terorizam je nemoralan i događaji 11. rujna također, ali oni su također i odgovor na globalizaciju koja je i sama nemoralna. Terorom se ostvaruje borba protiv terora.⁸²

Frank Furedi će u svojoj knjizi *Poziv na teror* primijetiti kako se naše doba sve češće naziva erom terorizma i kako se terorizam u toj eri naziva novim. No, pita se Furedi, što je točno u njemu novo? Još 1970. godine, potaknuti domaćim terorizmom, mediji su najavili kako dolazi opasna era te su već 1975. godinu prozvali „godinom terora“.⁸³ Od 1980-e do 1985-e godine 80 posto Amerikanaca vjerovalo je da je terorizam za njih ekstremna opasnost, ali svega je 17 ljudi poginulo u SAD-u od terorističkih akcija od sveukupno 25000 ljudi poginulih u tom periodu od pet godina. Furedi zaključuje da izraz novi terorizam proizlazi iz ljudskoga straha od nesigurne budućnosti u kojoj se svaka promjena doživljava kao potencijalna prijetnja. Ipak, činjenica da se terorizam čini novim i kao najstrašnija prijetnja globalnoj stabilnosti, čini ga posebnim

⁷⁸ Scowen, P. (2003). *Crna knjiga Amerike*. Zagreb. Izvori, str. 230.

⁷⁹ Vidi: Chomsky, N. (2004).

⁸⁰ Baudrillard, J. (2003). *Duh terorizma*. Dubrovnik. Art radionica Lazareti, str. 7.

⁸¹ isto, str. 8.

⁸² Vidi: isto.

⁸³ Furedi, F. (2009), str. 72.

fenomenom. „I što se terorizam poima opasnijim, to će on opasniji i postati.“⁸⁴ Novost je stoga u poimanju terorizma i proširenju njegova značenja na širi niz opasnosti. Novo je uvjerenje sveopće javnosti da se sa prijetnjama terorizma ne možemo nositi.

Davne 1756. godine J. J. Rousseau naglašavao je „da se rat i osvajanje izvana, a prezezanje despotizma iznutra, međusobno podržavaju; da se novac i ljudi uobičajeno uzimaju po volji od ropskog naroda kako bi i druge doveli pod isti jaram; te da, obrnuto, rat daje izgovor za iznuđivanje novca i... za držanje velikih vojski stalno na nogama... Riječju, svatko može uvidjeti da agresivni vladari vode rat barem isto toliko protiv svojih podanika koliko i protiv svojih neprijatelja, te da nacija koja osvaja nije ostavljena u nimalo boljem stanju od one koju se osvaja.“⁸⁵ Ako promotrimo stanje u Sjedinjenim Državama nakon 11. rujna, možemo sa sigurnošću reći da je tek nakon tragičnog događaja uslijedio najveći teror i za američke građane i za ostatak svijeta. S tim da američke građane nisu terorizirali oni izvana. Frank Furedi će reći kako brojni stručnjaci naglašavaju da različiti oblici terorističkog nasilja, uključujući 11. rujna, ne dovode u doba terora, te da terorizam nije tako velika prijetnja. Unatoč tome, potiče se percepcija o jednom svemoćnom neprijatelju koji prijeti masovnim oružjem zapadnom svijetu. Pri tome je najstrašniji element napada nepredvidivost i nasumičnost, kao i nesagledivost njegovih posljedica. Tako će Donald Rumsfeld, ministar obrane SAD-a izjaviti: „Naš izazov u ovom novom stoljeću je velik: obraniti našu naciju protiv nepoznatog, neizvjesnog, nevidenog i neočekivanog.“⁸⁶ Upozorenje da terorizam može napasti bilo kada i bilo gdje stvara provale službene paranoje, cilja se na ljudsku bespomoćnost i stvara društvo straha. „Razvijeno, kompleksno, tehnološki sofisticirano društvo često se poima kao nemoćno u odnosu spram činova malih skupina odlučnih pojedinaca.“⁸⁷

Mnogi su kritičari opravdano optužili Busha i Blaira da namjerno pretjeruju u opisu prijetnje terorizma i da napuhuju opasnost zbog svojih stranačkih političkih interesa. Igranje na kartu terorizma često je uvod u smanjivanje građanskih prava, tj. preduvjet za opresiju vlastitih građana. Vidljivo je to u dokumentarnom filmu Michaela Moora *Fahrenheit 9/11* u kojem se prikazuje kako FBI odlazi na kućni prag ljudi i sumnjiči ih da su teroristi samo zbog njihova lucidnog shvaćanja da je korijen problema u američkoj vanjskoj politici, a ne terorističkim napadima na same Sjedinjene Države.⁸⁸ U konačnici, vidljivo je to i u Patriotskom Aktu SAD-a spomenutom u prethodnom poglavlju. Gotovo sav slijed događaja od 11. rujna do danas sve

⁸⁴ Furedi, F. (2009), str. 95.

⁸⁵ Suvin, D. (2001), str. 687.

⁸⁶ Hardt, M., Negri, A. (2003), str. 50.

⁸⁷ Furedi, F. (2009), str. 62.

⁸⁸ *Fahrenheit 9/11* (2004), redatelj Michael Moore, Wild Bunch.

češće se opisuje kao „službena varka osmišljena kako bi se zavarala javnost i dobila njena potpora za provedbu vojnih i represivnih mjera“ čime se predsjednika Busha predstavlja kao Hitlera današnjice sa ciljem provedbe 'velike laži'.⁸⁹ Žižek će tako na početku svoje knjige *Irak, posuđeni čajnik* citirati Hermanna Göringa: „Naravno da ljudi ne žele rat... Ali, na kraju krajeva, upravo vođe propisuju politiku jedne zemlje, i uvijek je riječ jednostavno o tome da se narod povuče za sobom... Trebate mu samo reći da ga je netko napao i optužiti pacifiste za nedostatak domoljublja i izvergavanje zemlje opasnosti. Isto se događa u svakoj zemlji.“⁹⁰ A upravo se to dogodilo i u Sjedinjenim Državama. Michael Carmichael će tako naglašavati kako je u „Bushevoj Americi psihološko ratovanje usmjereno direktno na američku javnost osmišljeno kako bi se stvorila politička platforma za pokretanje stalnog stanja rata koji će rezultirati totalitarnim režimom predvođenim Glavnim zapovjednikom koji nije ništa drugo nego vojni diktator“.⁹¹ Teroriziranje vlastitih građana putem politike straha odgovorno je za veliku emocionalnu, kulturnu i ekonomsku štetu društva. Teroristi nisu niti potrebni kada su tu dužnosnici i proizvođači straha koji građane neprestano upozoravaju na njihove vlastite sjene, koji ulažu u sigurnosnu industriju vrijednu nekoliko milijardi dolara, a zbog koje su svi još više u strahu, iako je pri svemu tome jasno da prikazivanje terorizma kao egzistencijalne prijetnje ima malo činjeničnog utemeljenja u stvarnosti. Srećko Horvat će u svojoj knjizi *Diskurs terorizma* na tragu toga usporediti politiku straha Sjedinjenih Država nakon 11. rujna s filmom *Zaselak* u kojem starješine putem straha uspijevaju svoje „sugrađane zadržati unutar granica njihove Utopije“ te je „strah u tom smislu ne samo sredstvo za održanje nekog društva, već u Hobbesovoj vizuri preduvjet za opstanak društva.“⁹² Kao što se u filmu čudovišta povremeno pojave u selu i time održavaju funkcioniranje društva, tako i pojavljivanje Bin Laden u medijima podsjeća da naš svijet nije siguran i da imamo razloga za strah.⁹³ Ali ni u *Zaselku*, baš kao ni danas, sama opasnost i proizvedeni strah u najmanju ruku nisu proporcionalni.

Prema bivšem američkom predsjedniku Bushu, terorizam je američko društvo učinilo ranjivim i prema njemu će ta „američka ranjivost na terorizam trajati još dugo nakon što pred pravdu dovedemo one koji su odgovorni za događaje 11. rujna“.⁹⁴ Pitanje se nameće samo po sebi: koliko je točno sada, s vremenskim odmakom od skoro jedanaest godina, američka vlast učinila za „provedbu pravednosti“, kako je to Bush nazvao u prethodno citiranoj rečenici? To što su napadnute tri zemlje u kojima Sjedinjene Države imaju prvenstveno ekonomske interese? Ili

⁸⁹ Vidi: Furedi, F. (2009).

⁹⁰ Žižek, S. (2005). *Irak, posuđeni čajnik*. Zagreb. Naklada Ljevak, str. 9.

⁹¹ Furedi, F. (2009), str. 208.

⁹² Horvat, S. (2008). *Diskurs terorizma*, Zagreb. AGM, str. 72.

⁹³ Vidi: isto.

⁹⁴ Furedi, F. (2009), str. 63, 64.

je pravda provedena kroz Abu Ghraib i Guantanamo? Mnogi naglašavaju da bi korištenje neograničenog protuterorizma u provedbi pravednosti bio neproporcionalan odgovor, te da države moraju primijeniti zakone rata pri svojim odgovorima na prijetnje terorista.⁹⁵ Jesu li zakoni rata stvarno primijenjeni? Obznanjene slike iz zatvora Abu Ghraib i Guantanamo, kao i još stotine uznemirujućih slika što su pod znakom tajnosti i povjerljivosti, šokantne su poput prizora iz najodvratnijih pornofilmova. Zatvorenici su prisiljavani pred kamerama pozirati u simuliranju snošaja, snimani su u najgorim i najviše ponižavajućim pozama. Te snimke odražavaju rastuću plimu seksualne okorjelosti i perverzije što se ubrzano širi kroz suvremenu kulturu, one govore jezikom pornografije, profesionalnog hrvanja, *reality* televizije, glazbenih spotova i korporativne kulture.... To je svijet bez sažaljenja, svijet klišastrenja ljudskih bića do razine robe, odnosno objekata.⁹⁶ Sadizam dominira današnjom kulturom, a slike iz američkih zatvora dokaz su toga.

11. siječnja 2012. godine obilježena je crna obljetnica postojanja zloglasnog pritvornog centra u bazi Guantanamo. Guantanamo je prije deset godina posto vojni zatvor za ono što je Busheva administracija nazvala "ratom protiv terorizma". Od dvadeset prvopristiglih, u Guantanamu je tokom zadnjih deset godina bilo zatočeno 779 osoba (uključujući i maloljetnike), državljana različitih zemalja (Pakistana, Afganistana, Bosne i Hercegovine, Velike Britanije..). Svi su zatvoreni pod sumnjom u terorističku djelatnost, a američka im je vlada odrekla sva prava, čak i ona zajamčena Ženevskom konvencijom. Žižek će reći da su ti zarobljenici „izravno stavljeni u položaj *homo sacera*: njihovo se utamničenje ne ravna ni po kakvim zakonskim pravilima; oni se nalaze doslovno u zakonskom vakuumu, svedeni na čisti opstanak“⁹⁷. Većina njih držana je u zatočeništvu bez podizanja optužnice i bez suđenja, često izložena zlostavljanju i mučenju te zastrašujućim metodama ispitivanja. Pa iako je predsjednik Obama još kao predizborno obećanje dao ukidanje toga novo-američkog gulaga, on i dalje drži 171 zatočenika. Od 779 zatočenih u Gvantanamu od 11. rujna, njih je 600 oslobođeno bez optužnice, makar su godinama bili zatvoreni, a samo jedan od 171 zatvorenika koji su trenutno tamo, ima službenu optužnicu (Prilog 3.).⁹⁸ Samo jedna optužnica nakon desetljeća nam govori dvije stvari: prvo je to da ona ide u prilog kritičarima propagande straha, jer da je terorizam toliko opasan i prijeteci za slobodno, demokratsko društvo, valjda bi bilo i više optuženih. A drugo je činjenica da je prvenstveno vlada Sjedinjenih Država ta koja provodi teror nad svima drugima, a ne obrnuto.

⁹⁵ Vidi: O'Keefe, M. (2004). Pravedan odgovor na međunarodni terorizam. U: Coady, T., O'Keefe, M. (pr). *Terorizam i pravednost: moralni argumenti u opasnom svijetu*. Zagreb. KruZak.

⁹⁶ Vidi: Hedges, C. (2011).

⁹⁷ Žižek, S. (2005), str. 67.

⁹⁸ Vidi: Guantanamo, moja noćna mora. (10.1.2012.). URL: http://www.islamska-zajednica.hr/pisani_materijali/sijecanj-12/Guantanamo,%20moja%20nocna%20mora.pdf (22.5.2012.)

Michael Moore u svojoj knjizi *Bum, Bush, Buuu*, u poglavlju pod naslovom "Prestanimo biti teroristi!", daje osamnaest savjeta kako zaustaviti terorizam. Tu Moore zaključuje da će se jako mali broj ljudi raznijeti kako bi ubili Amerikance, ali ako ih i ima, američki „rat protiv terora“ ne bi smio biti „rat protiv Afganistana, Iraka ili Sjeverne Koreje ili Irana ili bilo kojega mjesta koje ćemo na kraju osvojiti. Trebao bi to biti rat protiv vlastitih mračnih nagona“.⁹⁹ Moore predlaže da se pokaže vlastitim primjerom i uništi svoja sredstva za masovno uništenje prije nego se isto počne zahtijevati od drugih, da se prestane pod izlikom preventivnog rata „ubijati ljude za slučaj da oni nas žele napasti“,¹⁰⁰ da se američka vlast prestane ponašati poput razbojnika koji kaže: „Ruke u vis, predaj mi oružje i naftu“, te da prestanu terorizirati vlastite građane Patriotskim Aktom. U konačnici, Moore zaključuje kako je jedina prava sigurnost od terorizma osiguravanje zadovoljenja potreba svih na zemlji. Isto će to naglašavati i Chomsky koji kaže da, ako stvarno želimo smanjiti opasnost od terorizma, jasno je da se svi moramo pozabaviti društvenim, političkim i gospodarskim uvjetima koji su iznjedrili terorističke skupine, da SAD mora radi vlastite zaštite pojačati napore na ublažavanju patologije mržnje prije nego ona preraste u još veću opasnost, jer Amerika je meta terorista s razlogom: oni napadaju tiranski, korumpirani i izopačeni vladajući režim. U skladu s time, kaže Chomsky, „oni koji žele suživot s Arapima moraju pristati na minimum poštovanja prema arapskom društvu. Alternativa je beskonačan rat.“¹⁰¹

Arundhati Roy će reći da se moramo suočiti s Imperijem i oduprijeti mu se, vježbati pamćenje i izgraditi javno mišljenje prije nego „ono postane zaglušujući urlik“. Moramo razotkriti vođe Imperija kao kukavičke ubojice djece, trovače voda i strašljive bombardere iz daljine kakvi oni i jesu, moramo ponovno smisliti građanski neposluh na milijun različitih načina i postati kolektivni trn u oku.¹⁰² Carstva ne traju vječno i njihov je kraj obično neugodan. Sva carstva u ljudskoj povijesti bila su oslabljena imperijalnom prerastegnutošću, rigidnim ekonomskim institucijama i nesposobnošću da se reformiraju, te su postala smrtno ranjiva u ratovima koja su sama izazvala. Nema razloga misliti da bi američko carstvo trebalo slijediti drugačiji put, „ako su naponi usmjereni prema globalizaciji odgodili na neko vrijeme početak kolapsa, premještanje naglaska na militarizam i imperijalizam sredili su stvar“.¹⁰³ Frank Furedi će na tragu toga pozvati da umjesto igranja publike koja je prisiljena gledati još jednu predstavu

⁹⁹ Moore, M. (2004). *Bum, bush, buuu*. Zagreb. Izvori, str. 138, 139.

¹⁰⁰ isto, str. 137.

¹⁰¹ Chomsky, N. (2004), str. 237.

¹⁰² Vidi: Roy, A. (2004).

¹⁰³ Johnson, C. (2005), str. 342.

politike straha pokušamo promijeniti uvjete koji su doveli do njezinog nastanka.¹⁰⁴ Umjesto zabijanja glave u pijesak, potrebno je pokušati razumjeti problem koji stvara vladajuća klasa, a onda i naći artikulirane i organizirane načine da se istoj protuslovi.

¹⁰⁴ Vidi: Furedi, F. (2008).

2. Političko djelovanje

„Najgora od svih vrsta nepismenosti je politička nepismenost. Politički nepismena osoba ne čuje, ne govori, ne sudjeluje u političkim događanjima. Ona ne zna da troškovi života, cijena graha, brašna, stanarine, lijekova, svi ovise od političkih odluka. Politički nepismena osoba je čak i ponosna i busa se u grudi govoreći kako mrzi politiku. Taj imbecil ne zna da se iz njegovog političkog neznanja rađa prostitucija, napuštena djeca, lopovi i, najgori od svih, loši političari, korumpirani i potkupljeni od strane multinacionalnih kompanija.“

Bertolt Brecht

2.1. Smislenost filozofskog angažiranja

Alain Badiou svoj *Manifest za filozofiju* započinje konstatacijom mnogih da filozofija više nije moguća, da je dovršena, te da je filozofija, kao i arhitektura, srušena. Na takve će zaključke Badiou reći da ne tvrdi da je filozofija moguća uvijek i u svakom trenutku, ali da je potrebno propitati u kojim je uvjetima ipak moguća sukladno svojoj svrsi. S obzirom da „filozofija preobražava svoju vlastitu nemogućnost u proročanski stav“ sama mogućnost filozofije nema oblik približavanja nekome kraju.¹⁰⁵ Uvjet je filozofije, prema Badiouu, istina, dakle jednoobrazne procedure čiji su odnosi prema misli nepromjenjivi. To znači da sama filozofija ne proizvodi istine, „nego nudi način pristupa jedinstvenosti jednog trenutka istina“.¹⁰⁶ Filozofija je za Badioua moguća „upravo zato što nije na njoj da donosi zakone o povijesti ili politici, nego samo da promišlja o suvremenom *ponovnom ostvarenju mogućnosti politike*, polazeći od neodređenih događajnosti“.¹⁰⁷

Marijan Krivak će u svojoj knjizi *Protiv!* reći da „filozofi pristupaju pitanjima promjene stanja u društvu onda kada je ono nagrizeno korozijom ne-moralna, nepravednih međuljudskih odnosa i egzistencijalne ugroženosti najvećeg broja populacije nekoga društva“.¹⁰⁸ Filozofi, dakle, reagiraju na krizu i to kritički, pokušavajući pronaći njezine uzroke, te dovesti do primjerenijeg stanja za zajednicu. Filozof je u tom smislu, zaključuje Krivak, poistovjećen s intelektualcem. Terry Eagleton je kao definiciju intelektualca naveo onog koji pokušava posredovati između akademskih institucija i cijele kulture – ne netko čiji su zanat same ideje jer to su akademičari, nego netko tko pokušava postići da te ideje imaju utjecaja na širu društvenu okolinu, netko tko ima osjećaj političke odgovornosti.¹⁰⁹ Intelektualac je, prema provizornoj definiciji Marijana Krivaka, „onaj visokoobrazovani čovjek koji svojim spoznajama, pa onda i društveno angažiranim djelovanjem, pridonosi općem boljitku zajednice u kojoj živi, kao i opsežnije shvaćenoga društva, što seže do boljitka čovječanstva u cjelini. Intelektualac je onaj koji djeluje i aktivira se lokalno, ali kojemu je u primisli cijela svjetska zajednica.“¹¹⁰ Samim je time i filozof intelektualac, jer i on brine o poboljšanju stanja za sveukupnu zajednicu, ako pri tome imamo na umu čitavu praktičnu filozofiju, od Aristotela i Kanta do Marxa i Hegela. Dakle, filozofija, ako uistinu želi biti filozofija, a ne tek zastario diskurs, mora kao osnovni interes postaviti aktualnost društvenog života.

¹⁰⁵ Vidi: Badiou, A. (2001).

¹⁰⁶ isto, str. 18.

¹⁰⁷ Krivak, M. (2008). *Biopolitika, nova politička filozofija*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus, str. 78.

¹⁰⁸ Krivak, M. (2007), str. 73.

¹⁰⁹ Vidi: isto.

¹¹⁰ Krivak, M. (2008), str. 71.

Možemo reći da većina ljudi danas jesu 'fukujamisti' koji kapitalizam i današnju neoliberalnu demokraciju prihvaćaju možda ne kao najbolje moguće društvo, ali onda u svakom slučaju kao najmanje loš oblik koji možemo pokušati učiniti što pravednijim i tolerantnijim. Žižek će na tome tragu citirati izlizanu frazu pripisanu Churchillu da je demokracija najgori od svih mogućih političkih sistema, ali da je problem što nema drugog koji bi bio bolji. „Demokracija uvijek povlači za sobom mogućnost korupcije, zakona glupavog mediokritetstva; jedina poteškoća je da svaki pokušaj da se izmakne toj uređenoj opasnosti i uspostavi prava demokracija nužno rezultira svojom suprotnošću – završava u dokinuću demokracije same.“¹¹¹ Ipak, nama kao filozofima najgori ali najbolji mogući sustav ne može biti dovoljan i zato treba *djelovati* na tragu Marxove jedanaeste teze o Feuerbachu koja kaže da su filozofi svijet samo različito tumačili, ali radi se o tome da ga treba mijenjati. Filozofi si možda ne mogu priskrbiti operativno političko ili religijsko vodstvo društva – pitanje je da li bi na takvim funkcijama uopće djelovali išta bolje od sadašnje strukture vlasti, ali trebaju i moraju postati vjesnici kritičkog tumačenja svakoga vodstva i ideologije, jer kako je već Rosa Luxemburg naglašavala: govoriti istinu već predstavlja revoluciju!¹¹²

Postavlja se pitanje: gdje je javni prostor koji je filozofu potreban za ozbiljenje ovakvoga diskursa. Iako je svijet globalno selo još uvijek na njemu manjka jedinstveno, homogeno, zajedničko mjesto susreta kao mjesto otvorenog, kritičkog razgovora između različitih i često suprotstavljenih pogleda. Velika očekivanja vezana uz pozitivne učinke Interneta na demokraciju već su se pokazala poprilično nerealnim jer iako isti nudi nove mogućnosti moderne komunikacije i otvara novu globalnu *agoru* trenutno na njoj nema puno kvalitetnog razgovora. Tehnologijom otvorene mogućnosti komuniciranja izgubile su se u svojoj funkciji manipulacije. Mreža je tek u službi reklame i propagande, sve je medij. Zato Krivak upozorava da se „sve može svesti i na intelektualnu masturbaciju i ogoljeni instinkt ukoliko se ne slijedi činjeničnost stvarnoga svijeta i svijest o njegovoj zlokobnoj manipulaciji u svrhu gomilanja kapitala“¹¹³.

Filozofiju stoga ne trebamo i ne možemo napustiti, ali tradicionalni filozofski diskurs treba u sebi provesti neke promjene koji će ga radikalizirati i usmjeriti na praktičnu filozofiju i pitanja poboljšanja trenutne društvene zajednice.¹¹⁴ Danas je politika zamijenjena kulturom, a na mjesto su kulture došli spektakl i zabava, mediji i reklame. „U sveopćoj depolitizaciji, kao i realnom ispražnjenju mjesta politike u diskursima suvremenosti pojavio se svojevrsni

¹¹¹ Žižek, S. (2002). *Sublimni oblik ideologije*. Zagreb. Arkzin, str. 19.

¹¹² Krivak, M. (2007), str. 82.

¹¹³ isto, str.79.

¹¹⁴ Vidi: isto (2007).

Denkverbot,¹¹⁵ zabrana mišljenja koju najčešće samozvani intelektualac i akademski filozof interiorizira i tako sebe kobno sterilizira“.¹¹⁶ Potrebna je stoga uspostava uloge intelektualca/filozofa koji svoje stručno znanje primjenjuje u političkoj javnoj sferi a navedeno se može izvesti tek rekonstrukcijom javnoga prostora, stvaranjem neovisne i slobodne javne sfere izvana vladajuće i etablirane politike. Nužna je, dakle, *re-afirmacija politike*.

¹¹⁵ Vidi: Žižek, S. (1998, A). Postpolitički Denkverbot. *Bastard*, 01. Arkzin.

¹¹⁶ Krivak, M. (2007), str. 81.

2.2. *Re-afirmirati politiku*

Nekadašnja definicija politike kao kolektivne djelatnosti s namjerom donošenja odluka o rješavanju problema svih članova neke zajednice, pri čemu se pretpostavlja početna raznovrsnost mišljenja, a kasnije pomirenje razlika radi postizanja zajedničkog dobra, prema većini više ne vrijedi. Politika je u kolokvijalnom obliku zlouporabom dobila prljav, prijeziran opis prepredenih i pokvarenih koji brinu samo za svoje materijalne interese. Primjera za to i na našoj trenutnoj političkoj sceni imamo i previše. A termin 'politička scena' je tu sa razlogom, jer umjesto prave politike danas imamo samo svojevrsno društvo spektakla. U političkom teatru i potrošačkoj kulturi političari moraju biti lukavi i lažljivi i to im je najbitnija vrlina. Ne moraju biti dorasli poslu, iskreni ili poštteni, ali moraju imati neku osobnu priču koja možda i nije istinita, ali je emotivno privlačna. „Zanemaruju se svi koji ne ovladaju umijećem zabave, i koji ne uspijevaju stvoriti vlastitu isповijest ili im je ne skroje po mjeri ljudi koji rukuju njima ... Guverner koji posjećuje prostitutke postaje velika vijest i tema. Dosadan je političar, pak, koji predlaže ozbiljne upravne reforme ili zagovara ograničavanje razbacivanja proračunskog novca.“¹¹⁷ U politici stoga uspijevaju oni koji stvaraju najuvjerljivije maštarije.

Prema Krivaku, politika je danas ono nedostajuće, istinske politike više nema, ona je postala „ispražnjeno mjesto“ u suvremenom globalizacijskom ekonomskom svjetskom poretku, ona je petrificirana u dovršenom poretku liberalne demokracije. Politika se više ne bavi polisom, zajednicom ili svojim građanima, to više nije umijeće vladanja, „već lažna krinka i formalni privjesak totalizirajućoj ekonomiji“.¹¹⁸ Slavoj će Žižek u svom *Postpolitičkom Denkverbotu* razlikovati više oblika poricanja političkog: arhepolitiku, parapolitiku, marksističku metapolitiku te ultrapolitiku. Nasuprot svim tim oblicima, kaže Žižek, danas imamo posla s postmodernom *postpolitikom* „u kojoj više nije riječ o tome da ona naprosto 'potiskuje' političko pokušavajući ju obuhvatiti tako da pacificira 'povratke potisnutog', nego ju na daleko efektivniji način 'isključuje'“¹¹⁹ i to kroz multikulturalizam. „Globalizacija je predstava (uprizorenje, priredba) informacije kao jedinog i pravog imperija“,¹²⁰ a sve pod doktrinom multikulturalizma kao tobožnjeg razumijevanja drugih naroda, tradicija i običaja pri čemu se sve, kao i obično, svodi na proširenje globalnog tržišta. Ipak, takvo postmoderno multikulturalno društvo nije jamac dijaloga i uvažavanja. Tako Žižek „multikulturalizam vidi kao lažnu otvorenost prema kulturi

¹¹⁷ Hedges, C. (2011), str. 65.

¹¹⁸ Krivak, M. (2007), str. 181.

¹¹⁹ Žižek, S. (1998, A), str. 14.

¹²⁰ Komel, D. (2004). Metapolitika, metapolitika. *Filozofska istraživanja*, 93, god. 24, sv. 2, str. 622.

onog Drugog¹²¹ jer prikriva da se onog Drugog promatra samo kroz okvir nepremostive razlike, te time nastoji na radikalnoj depolitizaciji. „Jedinstvo u razlici, kao proklamirana gesta multikulturalizma, po sebi očuvava ono Drugo tek kao prepreku, ultimativnu prijetnju našem identitetu“.¹²² Od pada komunizma neke su političke kategorije promjenom paradigme prebačene u polje kulture jer kulturne je specifičnosti moguće tolerirati, ali ne i ući u politički konflikt s njima. A upravo je ta radikalna depolitizacija dovela u ime demokracije do „multikulturalističkog redarstvenišтва u obliku rata protiv terorizma“¹²³.

Žižek će stoga u kontekstu kritike postmoderne politike identiteta posebnih životnih stilova (etničkih, seksualnih itd.) reći da postmoderno mišljenje podupire „(anti)politiku jednog postideologijskog upravljanja – a s njime i stvaranje idealnih uvjeta za kapital, s bočnom zaštitom praznog govorkanja o zaštiti posebnih kulturnih identiteta od amerikaniziranja“.¹²⁴ Model američkih *Cultural studies* ustvari je odvratanje pažnje tzv. javnosti od stvarnih društvenih problema globaliziranog društva kakvo je, primjerice, SAD. Navedena postmoderna politika, prema Žižeku, odlično se uklapa u depolitizirani pojam društva, a bavljenje posebnim problemima posebnih društvenih skupina ulazi u predmet pregovaranja koje svakoj partikularnoj komponenti dodjeljuje odgovarajuće mjesto u nepromjenjivom sustavu. To je ujedno i konac politike u pravom smislu te riječi. Žižek daje primjer protesta usmjerenog na partikularni zahtjev (masovne demonstracije, štrajk, bojkot) u kojem situacija postaje politična tek kada taj partikularni zahtjev postane metafora protiv onih na vlasti, te se protest više ne tiče samo jednog, određenog zahtjeva, nego univerzalne dimenzije koja je našla svoj odjek u tom partikularnom zahtjevu. „Ono što *postpolitika* nastoji izbjeći upravo je ta metaforička univerzalizacija partikularnih zahtjeva: *postpolitika* mobilizira ogromni aparat eksperata, socijalnih radnika itd., kako bi reducirala zahtjev (žalbu) partikularne grupe isključivo na taj zahtjev s njegovim partikularnim sadržajem.“¹²⁵ A upravo u tom trenutku Žižek vidi politiku u pravom smislu: „kada partikularni zahtjev nije jednostavno dio pregovora o interesima, nego cilja na nešto više i počinje funkcionirati kao metaforička kondenzacija globalnog restrukturiranja cijelog socijalnog prostora.“¹²⁶ Dakle, ono što se obično veliča kao 'postmoderna politika' (bavljenje posebnim problemima određene osobe koji su adekvatno katalogizirani do njihovih najspecifičnijih karakteristika, a čije razrješavanje mora biti predmetom pregovaranja unutar 'racionalnog' globalnog poretka) ujedno je konac politike u pravom smislu.

¹²¹ Krivak, M. (2005, B). Nove utopije? *Filozofska istraživanja*, 98, god. 25, sv. 3., str. 156.

¹²² Krivak, M. (2007), str. 183.

¹²³ Krivak, M. (2005, A), str. 157.

¹²⁴ Krivak, M. (2007), str. 30.

¹²⁵ Žižek, S. (1998, A), str. 17.

¹²⁶ isto, str. 18.

Sa ovime je neizbježno povezana i ideja o globalnom društvu kontrole koju smo spomenuli u prethodnom poglavlju. „Javni prostor društva moderne, koji konstituira mjesto liberalne politike, tendira nestanku u postmodernom svijetu. U postmodernom društvu ili, kako bi ga Debort nazvao, u *društvu spektakla*, dobivamo virtualno mjesto tog spektakla, odnosno *ne-mjesto politike*. Taj nam spektakl više ne dopušta razlučiti bilo koje unutrašnje od izvanjskoga – prirodno od društvenoga, privatno od javnoga.“¹²⁷ Pod krinkom etike multikulturalizma i ljudskih prava, nameće se svojevrsni *Denkverbot* – zabrana čak i „zamišljanja neke moguće alternative predominantnom liberalno-demokratskom globalnom kapitalističkom poretku“,¹²⁸ te se izglednijom čini bilo kakva prirodna katastrofa. Nameće se redarstvenišтво koje ograničava mogućnost bilo kakve politike jer su, „unutar tog postpolitičkog prostora, političke strasti i borbe shvaćene kao znak 'nezrelosti' društva u kojem se pojavljuju“.¹²⁹ Žižek će stoga povući paralelu između našega vremena i vremena starog Rimskog carstva, pošto je u oba razdoblja prisutna globalna supersila (Rim ili SAD) kao i multikulturalizam koji onemogućuje politiku. U Rimu je tako u prvim stoljećima naše ere postojala opozicija *globalnog* 'multikulturalnog' Rimskog carstva i kršćanstva koje se pretvorilo u prijetnju upravo zbog svog univerzalnog apela. Naša je zadaća danas stoga slična onoj kršćanskoj: pronaći način „kako potkopati globalno carstvo kapitala, ali ne zastupanjem partikularnih identiteta, nego zastupanjem nove univerzalnosti“.¹³⁰ Žižek će reći da pojedinac koji ne pristane igrati jedinu igru u gradu, onu samozadovoljnog liberalnog kapitalizma, biva isključen iz sistema kao višak društva. Ipak, treći put postoji i to u repolitizaciji, u ponovnoj afirmaciji političkog.

Politika je, dakle, utopijski ideal što ga treba repolitizacijom ponovno zadobiti, a metapolitika je projekt za ponovno osmišljavanje politike. Metapolitika kao čista djelatnost lišena bilo kojeg politikanstva toliko prisutnog danas, kao „pojam koji zaziva ono filozofijsko, kako bi shvatili da svijet nije tek fizički fenomen“.¹³¹ Metapolitika nosi u sebi re-voluciju humanosti, koja je temeljnija od svih društvenih i znanstvenih revolucija, jer je volja duha, koji zapada u zlovolju „duha osvete“.¹³² „S jedne smo strane svjedoci nemoći sindikata, vlada i sveukupnih oblika vladanja i obavljanja vlasti. S druge strane, radi se ubrzanom zastarijevanju svih političkih tekovina vezanih uz modernitet, na prvome mjestu one distinkcije između 'ljevice' i 'desnice'“.¹³³ Mario Kopicć će stoga reći da „metapolitika nije drugi način političkog djelovanja,

¹²⁷ Krivak, M. (2007), str. 184.

¹²⁸ Žižek, S. (1998, A), str. 12.

¹²⁹ isto, str. 15.

¹³⁰ isto, str. 19.

¹³¹ Krivak, M. (2005, B), str. 540.

¹³² Komel, D. (2004), str. 628.

¹³³ Krivak, M. (2007), str. 14.

ona se jednostavno temelji na uvidu da ideje imaju fundamentalnu ulogu u kolektivnoj svijesti te općenito u čitavoj ljudskoj povijesti... Povijest je jamačno rezultat volje i djelovanja ljudi, no ova se volja i djelovanje sprovode svagda u kontekstu određenog broja uvjerenja, vjerovanja, mnijenja, predodžbi koje im dodjeljuje smisao i orijentaciju. Ambicija je metapolitike pridonijeti osuvremenjivanju i stvaralačkoj preinaci... društveno–povijesnih predodžbi¹³⁴. Konačno, metapolitička se akcija sastoji u pokušaju pridavanja najdubljeg smisla kroz razvoj novoga mišljenja izvan političkih barikada.

Krivak će naglašavati važnost ponovne uspostave sfere političkog „kako bi se sačuvalo barem zrnice nade za sve ponižene i uvrijeđene na globalizacijskom smetlištu na prijelomu milenija.“¹³⁵ Postavlja se pitanje kako se revolucionarni politički diskurs može ponovno aktivirati, kako on može zadati novu čvrstoću i ispuniti neki mogući manifest novom materijalističkom teleologijom? Hardt i Negri predlažu ponovnu uspostavu pojma materijalističke teleologije koji je proklamirao Spinoza. I dok Machiavelli naglašava da projekt izgradnje novoga društva zahtjeva oružje i novac i inzistira da ih moramo tražiti izvana, Spinoza odgovara: Zar ih već ne posjedujemo? „Vrsta novca za koju Machiavelli inzistira da je nužna možda leži u proizvodnosti mnoštva, izravnog aktera biopolitičke proizvodnje i reprodukcije. Vrsta oružja može se naći u potencijalu mnoštva da sabotira i uništi vlastitom proizvodnom snagom parazitski poredak postmodernog zapovijedanja.“¹³⁶ Današnji politički diskurs stoga treba težiti ispunjenju Spinozine proročanske funkcije imanentne želje koja organizira mnoštvo. Intelektualac i filozof bi danas kao visokoobrazovani čovjek, koji svojim spoznajama i društveno angažiranim djelovanjem pridonosi općem boljitku zajednice u kojoj živi, te u skladu sa usmjerenjem osnovnog interesa filozofije na aktualnost društvenog života, prije svega, trebao zastupati vrijednost solidarnosti. A upravo je mnoštvo koje više nema nacionalnost kao svoje temeljno obilježje usmjereno na univerzalnu solidarnost.¹³⁷

¹³⁴ Kopic, M. (2003). *Proces zapadu, meta-politički ogledi*. Dubrovnik. Art radionica Lazareti, str. 5.

¹³⁵ Krivak, M. (2007), str. 119.

¹³⁶ Hardt, M., Negri, A. (2009). *Mnoštvo, rat i demokracija u doba imperija*. Zagreb. Multimedijalni institut., str. 67.

¹³⁷ Vidi: Krivak, M. (2007).

2. 3. *Mnoštvo*

Nakon što su Michael Hardt i Antonio Negri u knjizi *Imperij* iznijeli osnove novog svjetskog poretka multinacionalnog kapitala, u svojoj knjizi *Mnoštvo* oni se „obraćaju svojevrsnom Protu-imperiju, sili koja bi trebala tako opisanom carstvu 'doći glave'“. ¹³⁸ U navedenom eponimnom djelu autori kažu da se samo na temelju Mnoštva može poduzeti političko djelovanje koje cilja na transformaciju i oslobođenje. Iako formalno živimo u demokratskom uređenju, kroz čitavo prvo poglavlje ovoga rada pokazali smo da demokracija nikada nije bila više ugrožena. Zato spomenuti autori navode projekt mnoštva, koji ne samo da izražava želju za svijetom jednakosti i slobode nego i nudi sredstva da se takav svijet ostvari. Pojma 'mnoštvo' povijesno datira sa Spinozinim *Političkim traktatom* iz 1677. godine. Za Spinozu mnoštvo ukazuje na pluralnost koja kao takva opstaje u kolektivnom djelovanju, bez konvergiranja u Jedno, bez iščezavanja pluralnosti. „Mnoštvo je forma društvene i političke egzistencije mnogih kao mnogih: trajna, a ne tek epizodna ili privremena forma. Za Spinozu je *multitudo* nositelj građanskih sloboda.“ ¹³⁹ Paolo Virno pak „detektira Mnoštvo kao posljednji krik socijalne, političke i filozofske teorije“. ¹⁴⁰

Prvi je korak u razumijevanju projekta mnoštva razlikovanje između pojmova *narod*, *masa* i *radnička klasa*. Narod je tradicionalno unitarna koncepcija. Stanovništvo se sastoji od mnogobrojnih različitih pojedinaca i klasa, ali narod je jedan i on razlike stanovništva sintetizira ili reducira u jedan identitet. ¹⁴¹ Mnoštvo se, naprotiv, sastoji od bezbrojnih unutarnjih razlika koje se nikad ne mogu svesti na jedinstvo ili jedan identitet. Mnoštvo je mnogostrukost svih singularnih razlika, ono nije objedinjeno, pluralno je i mnogostruko. Hobbes se gnuša mnoštva i u njemu vidi najveću opasnost za monopol političke odluke Države. Pri razlikovanju naroda od mnoštva, Hobbes u knjizi *De cive* narod definira kao „nešto što je jedno, što ima jedinstvenu volju i čemu se uopće može pripisati jedinstvena volja“, ¹⁴² a mnoštvo povezuje s prirodnim stanjem i samim time onim što prethodi političkom tijelu. „Mnoštvo, prema Hobbsu, bježi od političkog jedinstva, opire se poslušnosti, ne sklapa trajne paktove, nikada ne postiže status

¹³⁸ Krivak, M. (2007), str. 204.

¹³⁹ Virno, P. (2004). *Gramatika mnoštva : prilog analizi suvremenih formi života*. Zagreb. Naklada Jesenski i Turk, str. 8.

¹⁴⁰ Krivak, M. (2007), str. 196.

¹⁴¹ Vidi: Hardt, M., Negri, A. (2009).

¹⁴² Virno, P. (2004), str. 9.

pravne osobe zato što nikada ne prenosi vlastita prirodna prava na suverena. I zato su građani, kada se pobune protiv države, mnoštvo nasuprot na-roda.“¹⁴³

Iako je mnoštvo mnogostruko, ono nije fragmentirano, nekoherentno ili anarhično, pa ga se samim time treba razlikovati od množinskih kolektiva, kao što su mase ili gomile. Mase su također kontrast narodu, pošto se ni one ne mogu svesti na jedinstvo, ali se pri tome ne može reći da masu tvore različiti društveni subjekti. „Srž mase je njihova nerazličitost. Sve boje stanovništva pretapaju se u sivo.“¹⁴⁴ Mase se kreću u istom pravcu upravo zbog svoje jednoobraznosti, kao društveni subjekti mase fundamentalno su pasivni jer ne mogu djelovati samostalno, bez vodstva. Gomila ili rulja mogu imati društveni učinak, ali ne mogu djelovati sami po sebi i zato su podložne manipulaciji. Za razliku od toga mnoštvo je šaroliko, ono je aktivni društveni subjekt koji djeluje na temelju onoga što singularnosti dijele kao zajedničko¹⁴⁵ i samim time je izazov da u takvoj društvenoj mnogostrukosti uspije funkcionirati i djelovati zajednički, a da iznutra ostane različita. Upravo zato što Mnoštvo nije jedinstveno poput naroda niti jednoobrazno poput mase, unutarnje razlikovanje mnoštva nam mora otkriti ono zajedničko koje im omogućuje da komuniciraju i djeluju zajedno.

„Za razliku od radničkih klasa, koje su povijesno uvjetovane i određene razdvajanjem industrijskog rada od svih drugih oblika radne ljudske djelatnosti, mnoštvo u sebi nosi svojstvenu postmodernu međuprožetost svih oblika rada.“¹⁴⁶ Hardt i Negri će reći da je pojam radničke klase danas ušao u uporabu kao isključivi pojam, razdvajajući ne samo radnike od vlasnika nego i radničku klasu od onih koji ne rade, tj. u svojoj najširoj upotrebi radnička klasa ukazuje na sve nadničare, razdvajajući ih od svih siromašnih, neplaćenih radnika na veleposjedima i svih ostalih koji ne primaju nadnicu. A mnoštvo je, naspram toga, otvoren, uključiv pojam.¹⁴⁷

Hardt i Negri navesti će da je mnoštvo zajednički subjekt radne snage, stvarno tkivo postmoderne proizvodnje, ali u isto vrijeme ga kolektivni kapital pokušava pretvoriti u objekt, tijelo svoga globalnog razvitka – kao što ga i država želi pretvoriti u narod. S aspekta društvene proizvodnje i stvaralaštva, onoga što nazivamo ontološkim motrištem, mnoštvo je stvarna proizvodna snaga našega društvenoga svijeta, dok je Imperij puki aparat prisile koji živi samo na životnoj snazi mnoštva. Dakle, dok je mnoštvo potencijalno autonomno i sposobno nezavisno stvoriti društvo, Imperij stalno ovisi o mnoštvu i njegovoj društvenoj produktivnosti – ili kao što

¹⁴³ Virno, P. (2004), str. 10.

¹⁴⁴ Hardt, M., Negri, A. (2009), str. 13.

¹⁴⁵ Vidi: isto.

¹⁴⁶ Krivak, M. (2007), str. 205.

¹⁴⁷ Vidi: Hardt, M., Negri, A. (2009).

bi Marx rekao, Imperij je vampirski režim akumuliranoga mrtvoga rada koji preživljava samo tako što siše krv života.¹⁴⁸ I upravo se ovdje javlja otpor mnoštva.

Imperij stvara veći potencijal za revoluciju nego što su to činili moderni režimi moći jer on daje, zajedno sa strojem za zapovijedanje, i alternativu: skup svih eksploatiranih i podčinjenih, tj. Mnoštvo koje se izravno suprotstavlja Imperiju.¹⁴⁹ Mnoštvo se kao živuća alternativa Imperiju širi poput mreže. U toj se mreži sve različitosti iskazuju slobodno, mreža je to koja daje sredstva susretanja, rada i života u zajednici. Marijan Krivak će reći da je „biopolitičko tkivo imperijalne globalizacije ugroženo cijelim skupom moći (bivanje, voljenje, preobražavanje, stvaranje) koje leže u mnoštvu. Nomadsko, stalno se krećuće mnoštvo – mnoštvo koje više nema nacionalnost kao svoje temeljno obilježje usmjereno je na univerzalnu solidarnost.“¹⁵⁰

Razvoj mnoštva pri tome nije ni anarhičan niti spontan, njegova organizacija nastaje suradnjom singularnih društvenih subjekata. „Poput formiranja navika, izvedbenosti ili razvoja jezika, ta proizvodnja zajedničkog nije usmjeravana iz neke zajedničke zapovjedne točke niti je ishod spontanog sklada među pojedincima, već nastaje iz prostora između, u društvenom prostoru komunikacije.“¹⁵¹ Mnoštvo se stvara u suradničkim društvenim međudjelovanjima. Moć mnoštva da zajednički stvara društvene odnose stoji stoga između suverenosti i anarhije, te time predstavlja novu mogućnost politike.

Knjiga Negrija i Hardta ostavlja pitanje je li najbolje rješenje za problem Imperija demokracija. Međutim, ista se kroz povijest pokazala sa svim svojim slabostima. Još je Platon kritizirao demokraciju kao lošiju od 'vladavine najboljih' (dakle, najmudrijih), a paradoksi demokracije Richarda Wolheima i Anthonya Downsa također ukazuju na negativne strane svih demokratskih teorija. Andrej Nikolaidis će provokativno citirati Badioua: „Današnji neprijatelj ne zove se Imperij ili Kapital. On se zove Demokracija.“¹⁵² Danas se ne događa samo kriza ekonomije nego i kriza demokracije, jer demokracija je danas ideologija globalnog kapitalizma, na vlasti je filozofija profita i zato tu nema mjesta za politiku. Usprkos tome, djelo Negrija i Hardta važno je zbog naglaska na ideju mnoštva kao svijesti da je drukčiji, bolji svijet moguć, te da za takvim svijetom trebamo gajiti nadu, žudnju. A upravo je „mnoštvo amblem te žudnje“.¹⁵³ Ostaje pitanje, ako demokracija očito nije odgovor, što onda jest? Gdje tražiti alternativu?

¹⁴⁸ Vidi: Hardt, M., Negri, A. (2003).

¹⁴⁹ Vidi: isto.

¹⁵⁰ Krivak, M. (2007), str. 154.

¹⁵¹ Hardt, M., Negri, A. (2009), str. 213, 214.

¹⁵² Nikolaidis, A. (2010), str. 94.

¹⁵³ Hardt, M., Negri, A. (2009), str. 218.

3. Alternativa?

„Odbijam živjeti u ovakvoj zemlji.

A ne planiram otići.“

Michael Moore, *Kapitalizam: ljubavna priča*

3.1. *Osvojiti Tvrđavu Ameriku*

Čitavo prvo poglavlje ovoga rada pod naslovom *Status quo* obrađivalo je stanje današnjega svijeta u kojemu je došlo do zaokreta u američkoj politici: umjesto Fukuyamine utopije o širenju univerzalne liberalne demokracije nakon 11. rujna, SAD se preobrazio, kaže Žižek, u „Tvrđavu Ameriku“ – samotnu, izoliranu supersilu koja svoje ekonomske interese štiti uporabom vojne sile na ostatak svijeta.¹⁵⁴ Fukuyama je nakon toga događaja samo naivni, ultimativni utopist čija je utopija netragom izbrisana. Stoga rat protiv terora koji je uslijedio nakon 11. rujna nije toliko rat protiv iskazivanja nasilja radikalnih islamista koliko je rat protiv svih anti-globalističkih prepreka američkim ekonomskim interesima.

Kako je došlo do ove „Tvrđave Amerike“ koju spominje Žižek? Marijan Krivak kaže da je za odgovor na ovo pitanje najuputnije „krenuti od hipostaziranog pojma demokracije kao *signuma* američke prepoznatljivosti, zapravo izuzet(n)osti od ostatka svijeta“.¹⁵⁵ Za razliku od drugih ideologija, demokracija nije bila podvrgnuta prosudbama već je, suprotno od drugih političkih projekata u dvadesetom stoljeću, zadržala svoju moć nagovora. Ipak, na početku novoga milenija, demokracija se s razlogom sve više propituje.¹⁵⁶ Sjedinjene Američke Države su se tijekom zadnjih dvaju stoljeća ponajviše identificirale s demokracijom te se stoga upravo na američkom primjeru mogu ispitati proturječnosti koje nastaju kada se demokracija svojata kao sredstvo legitimacije. Sadašnjim svijetom dominira država koja je od svog utemeljenja pred sebe postavila povijesnu misiju obrane i promicanje demokratskih načela. Pri tome je demokracija Sjedinjenim Državama koristila prije svega kao ideološko oruđe,¹⁵⁷ ostavljajući ostatak svijeta šokiranim i uplašenim.

Velik broj autora danas piše da su Sjedinjene Države samo još jedan imperij u nizu i da će ga dočekati ista sudbina kao i sve prethodne, i baš to plaši njezine građane.¹⁵⁸ Žižek će zato reći da prave žrtve Američkog rata nisu Iračani nego cijeli sustav suvremene liberalne demokracije. U borbi za širenje demokracije jedino što se postiglo jest stvaranje ujedinjenog anti-američkog islamističkog fronta velikih razmjera, te s druge strane selektivno ograničavanje demokracije u velikom broju segmenata suvremenog američkog društva. Nakon financijskog sloma 2008. godine pokazalo se da se cijelo zdanje Sjedinjenih Država može jednoga dana

¹⁵⁴ Vidi: Žižek, S. (2005).

¹⁵⁵ Krivak, M. (2007), str. 217.

¹⁵⁶ Vidi: isto.

¹⁵⁷ Vidi: isto.

¹⁵⁸ Vidi: Münkler, H. (2010). *Imperiji, logika svjetske vladavine - od Staroga Rima do Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus.

sunovratiti, ali ne od terorizma nego kao posljedica svjetske ekonomije. Što znači da naš problem nije samo politika američkog ekspanzionizma nego i sam kapitalistički sustav. Otpor takovoj globalnoj američkoj politici Žižek vidi u činu prijelaza od nemogućeg na moguće, te se stoga okreće ljevici i rješenje opet iznova nalazi u sublimnom objektu, utopiji. Jer „upravo je utopija još jedina preostala oaza nade u današnjem svijetu!“¹⁵⁹ Utopija je ovdje, prema Žižeku „nešto krajnje neodložno, nešto što nam se nadaje kao pitanje opstanka u situaciji kad više ne možemo nastaviti unutar parametara 'mogućeg'. Tu utopiju treba suprotstaviti kako uobičajenom poimanju političkih utopija ... tako i onome što se obično smatra utopijskom praksom samoga kapitalizma...“¹⁶⁰ Ipak, Žarko Paić se u pogovoru Žižekove knjige pita „može li se uopće izaći iz tog začaranog kruga paranoidno-shizofrene logike globalnog kapitalizma ako mu se kao alternativa pronalazi tek slabo mjesto utopijski sublimne prakse?“¹⁶¹

Schopenhauer je odavno rekao da je ovaj svijet najgori od svih mogućih svjetova i da je još samo malo gori bio bi neizdrživ, tj. nemoguć za življenje. Danas te riječi i suviše dobro opisuju stvarno stanje stvari. Ipak, za razliku od Schopenhauera koji predlaže povlačenje, jer ništa se i tako ne može učiniti, danas treba pozivati na borbu, na ustanak protiv ideologije i nasilja (fizičkog i duhovnog) kojim se ona ostvaruje. Treba nastojati na promjeni svijeta danas, pa makar i kroz utopiju kao jedinu preostalu oazu nade. Jer u današnjem svijetu *ništa ne valja* i zato su u njemu nužne radikalne promjene. Nužno je rušenje Tvrđave Amerike.

Isti stav ima i Stefan Hesel, heroj francuskog pokreta otpora koji je pod stare dane postao pisac bestselera. U svojoj kratkoj brošuri u stilu filozofskog traktata, manifesta pod imenom *Pobunite se!*, Hesel poziva Francuze, ali i sve građane svijeta da se „suprotstave egoističnoj, neodgovornoj moći tržišta i novca u obrani pravih vrijednosti suvremene demokracije“, ¹⁶² poziva ih da nađu razlog za bunt i postanu dio velikog povijesnog pokreta koji vodi ka većoj slobodi i pravdi. Zapad je, kaže Hesel, opsjednut stjecanjem bogatstva, te je tako odveo svijet u krizu čije je jedino rješenje radikalni zaokret od ekonomije i svijeta financija ka etici i suštinskoj ravnoteži. Nikolaidis će reći da je padom komunizma ljudska materija „pojela jedinu politički operativnu ideju koja je nastojala nadići čovjekova ograničenja. Kapitalizam je trijumfirao jer je prirodan: jer je ozbiljno računao na najgore u nama – na pohlepu i sebičnost.“¹⁶³ Nužno je stoga napraviti suštinsku promjenu čiji je cilj pravedniji i humaniji svijet koji možemo ostvariti samo zajedničkim naporom, ozbiljnom građanskom akcijom, pobunom!

¹⁵⁹ Krivak, M. (2007), str. 224.

¹⁶⁰ Žižek, S. (2005), str. 137.

¹⁶¹ isto, str. 210.

¹⁶² Milatović, B. (17.1.2011). *Pobunite se već jednom*. URL: <http://www.e-novine.com/drustvo/43977-Pobunite-jednom.html>. (2.6.2012.)

¹⁶³ Nikolaidis, A. (2010), str. 89.

3.2. Zašto je Marx bio u pravu?

„Neka sablast kruži Europom – sablast komunizma. Sve snage stare Europe združile su se u svetom progonu te sablasti: papa i car, Metternich i Guizot, francuski radikali i njemački policajci.“¹⁶⁴ Prve su ovo riječi jednog od najutjecajnijih političkih traktata, *Manifesta komunističke partije*. Ukratko, *Komunistički manifest* predlaže djelovanje radi postizanja proleterske revolucije, svrgavanja kapitalizma, te kreiranja besklasnog društva.

Na svjetskoj teorijskoj pozornici danas *Komunistički manifest* i Marx opet su postali aktualni i suvremeni. Razlog je tomu, naravno, otrjeznjenje od silne euforije koja je zavládala nakon pada SSSR-a i komunističkog bloka, euforije koja je u sebi sadržavala nadu da će zavládati društveni sustav slobode. A umjesto slobode danas smo dobili globalizaciju i liberalni kapitalizam, čiji su nas zagovaratelji uvjerali da je to optimalna solucija života u globalizacijskoj eri, a čije smo posljedice u konačnici pobrojali u prvome dijelu ovoga rada. I upravo zbog toga, filozofi se ponovno okreću Marxu nastojeći tako ponuditi novi okvir za promišljanje krize koja je obilježila suvremenu civilizaciju. Neki će od njih reći da je *Komunistički manifest*, kao i sam marksizam, još uvijek živ, jer i kapitalizam još uvijek postoji. John Cassidy tako kaže da je Marx „čovjek za kojega je naš ekonomski sustav zadržao tek nekoliko iznenađenja. Njegovu će knjigu biti korisno čitati sve dok ustraje kapitalizam.“¹⁶⁵ Terry Eagleton će reći da je „marksizam kritika kapitalizma – najdublja, najoštrija, najobuhvatnija kritika takve vrste koja je ikada postojala. To je također i jedina kritika koja je preobrazila velik dio planeta.“¹⁶⁶ Iz toga slijedi da je, sve dok je kapitalizam prisutan, također je prisutan i marksizam.

Slavoj Žižek u svom će komentaru na *Komunistički manifest* pod naslovom *The Spectre is Still Roaming Around!* uočiti kako ne samo da ne možemo reći da je ovaj manifest pogrešan, nego je u doba globalizacije aktualniji nego ikad prije pošto je Marx u njemu predvidio kapitalističku globalizaciju kao kozmopolitski oblik koji je buržoazija eksploatacijom svjetskog tržišta dala proizvodnji i potrošnji svih zemalja¹⁶⁷. Marijan Krivak će reći da je Žižek utopist koji „žali za nestankom komunističke utopije, za odustajanjem od pokušaja da se svijet teorijsko-politički mijenja, pa onda i praktično-akcijski revolucionira. No Žižek stoga nije ništa manje

¹⁶⁴ Marx, K. (2010). *Komunistički manifest*. Zagreb. Naklada Pavičić, 23.str.

¹⁶⁵ Kukoč, M. (2001). Komunistički manifest iz post-komunističke perspektive. *Filozofska istraživanja*, 83, god. 21, sv. 4, str. 667.

¹⁶⁶ Eagleton, T. (2011). *Zašto je Marx bio u pravu*. Zagreb. Naklada Ljevak, str. 14.

¹⁶⁷ Vidi: Marx, K. (2010).

vrijedan od, recimo, *socijalnog liberalizma*. Upravo suprotno¹⁶⁸ pošto upravo Žižekova psihoanaliza, pod utjecajem Lacana, uporno ustraje na nadi da se još uvijek neupitno nepravedan svijet treba i može promijeniti. Kao sljedbenik marksističke kritike kapitalizma, Žižek optužuje današnju umjerenu ljevicu da je prešutno prihvatila depolitizaciju ekonomije, da je sterilna te da pod krinkom njezine socijaldemokratske i laburističke devijacije postoji tek jedan, jedini put – put suvremenog liberalnog kapitalizma. Žižek se stoga zalaže za obnovu revolucionarnih zahtjeva suprotnih nepodnošljivoj mirnoj egzistenciji i to je razlog zbog kojeg mu treba *Komunistički manifest*. „Pouka *Komunističkog manifesta* za nas jest da je dilema između globalnog tržišnog liberalizma i fundamentalizma pogrešna. S jedne strane, svaka nada kako će društveni antagonizmi biti razriješeni daljnjim razvojem kapitalističke ekonomije i njezinog političkog pandana, multikulturalističke liberalne demokracije, vodi nas na pogrešan put... S druge strane, bilo kakav pokušaj povratka tradicionalnim vrijednostima osuđen je na propast.“¹⁶⁹ Stoga „umjesto da se – kao glavnim krivcem svih naših nevolja – nastavi sa šibanjem mrtvog konja komunizma (socijalizma-internacionalizma-staljinizma-boljševizma), treba prepoznati što je to u *Komunističkom manifestu* toliko zavodljivo i gotovo vjerski/religijski privlačno, a istodobno toliko jednostavno, gotovo formulirano – da se o njemu toliko govori, stoljeće i pol nakon njegova nastanka.“¹⁷⁰ Treba prepoznati njegovu vječnu nepomirljivost prema interesima bogatih, neobrazovanih i primitivnih, a moćnih – prema nepravdi, lažima i zlu. „Nepomirljivost inherentnoj ljudskome biću koje više ne želi biti dio neumitnog stroja nametnutih mu nužnosti.“¹⁷¹ Neki od filozofa koju su to uočili su Slavoj Žižek i Jacques Derrida, ali i poznati književni teoretičar Terry Eagleton.

Eagleton u svojoj knjizi *Zašto je Marx bio u pravu* naglašava da ne želi sugerirati da Marx nije nikada pogriješio, niti tvrditi da su Marxove ideje savršene, nego samo da su uvjerljive. A kako bi to dokazao razmotrio je deset glavnih prigovora Marxu. Eagleton je stoga tek jedan u nizu teoretičara koji nastoje pokazati da se u promišljanju današnje ekonomske i društvene stvarnosti možemo ponovno okrenuti teoriji koja nipošto nije mrtva (a što je prvi od prigovora marksizmu koji se u knjizi nastoji odbaciti), nego je relevantna alternativa dominantnoj ideologiji, pošto se najčešće zamjerke koje se pripisuju marksizmu mogu pripisati i kapitalističkoj i neoliberalnoj viziji društva. Kako je Marx predvidio, u naše su se doba dramatično produbile nejednakosti u imovinskom stanju, krajnja je granica kapitalizma sam

¹⁶⁸ Krivak, M. (2007), str. 110, 111.

¹⁶⁹ Žižek, S: (1998, B). *The Spectre is Still Roaming Around! An Introduction to The 150th Anniversary Edition of the Communist Manifesto*. Zagreb. Arkzin, str. 42.

¹⁷⁰ Krivak, M. (2007), str. 119.

¹⁷¹ isto, str. 109.

kapital, tj. neprestana reprodukcija granice koju se ne može premostiti. A s obzirom na to da kapitalizam danas nije ništa bliže idealu zadovoljenja potreba čovječanstva, postavlja se pitanje što ako nije zastario marksizam nego kapitalizam.¹⁷²

Terry Eagleton će reći da oni koji tvrde da je marksizam možda teorijski i bio u pravu, ali da je svaki put rezultirao pokoljem i tiranijom, ne shvaćaju da je i kapitalizam rođen u krvi i suzama, te da se isti pokazao neuspješnim stvoriti bogatstvo, a da istodobno ne stvori gomile onih koji su ga lišeni. Ovaj rad je do sada to i pokazao. Nikolaidis će primijetiti kako je silno inzistiranje na osudi komunističkih zločina i njihovo poistovjećivanje s fašističkim samo još jedan čin osвете kapitalizma nad komunizmom. „Time što se fašizam osuđuje, ali kao nešto strano kapitalizmu, prikriva se činjenica da je fašizam tek totalitarna verzija kapitalizma.“¹⁷³ Stavljanjem fašizma i komunizma u isti koš kapitalistička se demokracija želi proglasiti jedinim nezločinačkim pokretom, a treba samo pitati, kaže Nikolaidis, što građani Hirošime i Nagasakija misle o tome. S druge strane, neki na marksizam gledaju kao na utopijski san koji vjeruje u savršeno društvo bez teškoća i sukoba, a zanemaruje ljudsku pokvarenost i agresivnost. Ali Marx je bio utopijski mislilac samo utoliko što je zamišljao budućnost koja bi bila znatno bolja od sadašnjosti. Vjerovao je da će doći kraj materijalnoj oskudici, privatnom vlasništvu, izrabljivanju, društvenim klasama i državi kakvu poznajemo, ali to ne znači da pokazuje zanimanje za budućnost lišenu patnji, smrti, sukoba ili rada. U svojim djelima praktički nema opisa kako bi socijalističko ili komunističko društvo trebalo izgledati. Za Marxa je socijalizam točka u kojoj počinjemo kolektivno odlučivati o vlastitoj sudbini, a ako u društvenom životu sudjeluje više ljudi, pretpostavlja se da će biti i više sukoba, budući da više pojedinaca međusobno djeluje. „Savršeni svijet bio bi onaj koji bi ukinuo svaku kontingenciju – sve one slučajne sukobe, šanse koje se pojavljuju i tragično nepredviđene učinke koje sačinjavaju tkivo svakidašnjeg života. Bio bi to također svijet u kojemu bi se ispravila nepravda mrtvima kao i živima, poništavajući zločine i ispravljajući strahote iz prošlosti. Takvo društvo nije moguće.“¹⁷⁴

Marxu se zamjera i to da je sve sveo na ekonomiju i da je materijalist. Dio za ekonomiju i jest istinit, jer teško da ćemo uspjeti napraviti duhovni pomak ako nam od jutra krulji želudac. No za Marxa tijekom povijesti oblikuje klasna borba, neprekidni rat između ugnjetavača i ugnjetavanoga, a klase je nemoguće svesti na ekonomske čimbenike. Rad je za Marxa puno važnija stavka od ekonomije, a proizvodnja znači samoodređenje kroz preobrazbu stvarnosti. Eagleton također navodi da za Marxa postoji bliska povezanost između našeg mišljenja i

¹⁷² Vidi: Eagleton. T. (2011).

¹⁷³ Nikolaidis, A. (2010), str. 91.

¹⁷⁴ Eagleton. T. (2011), str. 103.

tjelesnog života, jer naše tjelesne potrebe oblikuju naš način mišljenja. „Prije nego dođemo do razine refleksije, smješteni smo u materijalni kontekst, a naše je mišljenje determinirano ovom činjenicom.“¹⁷⁵ Marx je smatrao da se smisao i ideje mogu objasniti terminima materijalne egzistencije. U kasnijem stupnju ljudskog razvoja ideje postaju u većoj mjeri neovisne o takvim potrebama i tada se stvara ono što nazivamo kulturom. Također je smatrao da „oni koji nadziru materijalnu, ujedno nastoje nadzirati i duhovnu proizvodnju“.¹⁷⁶ A ta je tvrdnja, reći će Eagleton, u današnje doba novinskih mogula i medijskih tajkuna još snažnija negoli što je bila u Marxovo doba.

Uz navedeno, postoje kritičari koji smatraju da se krajolik društvene klase promijenio od Marxova doba i da je samim time njegova dosadna opsjednutost tim pojmom izgubila na važnosti. Eagleton na ovo odgovara da se pitanje klase ne smije shvatiti uskogrudno i ograničeno. Širenje tehničkog i administrativnog sektora popraćeno je sve snažnijim brisanjem granica između radničke i srednje klase, što znači da današnja radnička klasa obuhvaća fizičke radnike, ljude iz uslužnih djelatnosti, činovnike... „Radnička klasa označava točku u kojoj se cjelokupna logika kapitalizma počinje razotkrivati i urušavati jer se na šutljivosti i ustrajnom radu radničke klase podiže cjelokupno zdanje kapitalizma“.¹⁷⁷ U *Komunističkom manifestu* odzvanjaju riječi: „Buržoazija je sa svih, dotad časnih zanimanja, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula privid svetosti. Ona je liječnika, pravnika, svećenika, pjesnika, znanstvenika pretvorila u svoje plaćene najamne radnike.“¹⁷⁸ Usudi li se tko stvarno u današnjem neoliberalnom svijetu ove riječi opovrgnuti? David Harvey rekao je da je globalni proletarijat danas brojniji nego ikad. Eagleton također smatra da ne treba zaboraviti na ljude u *slumovima* koji tvore najbrže rastuću društvenu skupinu na planeti. Oni se nalaze izvan proizvodnog procesa, pa ih se ne može olako svrstati u radničku klasu, ali za Marxa je i kategorija povremeno nezaposlenih pripadala radničkoj klasi te, mada nisu eksploatirani na klasičan način, onda su nedvojbeno ekonomski potlačeni i svi zajedno tvore „najbrže rastuću društvenu skupinu na planetu“, pa „iako mogu biti plijen desničarskih religijskih pokreta, također mogu skupiti snage za istinski politički otpor“.¹⁷⁹ Isto će naglašavati i Nikolaidis koji kaže da su stanovnici *slumova živi mrtvaci* današnjeg kapitalizma, te bi stoga ogromna biomasa koja naseljava *slumove* mogla ozbiljno zaprijetiti globalnom kapitalizmu. „Nije teško zamisliti svojevrsnu osvetu odbačenih: oni koje je sistem, kao biootpad, bacio u *slumove*, na koncu se okreću protiv sistema. Kao što u

¹⁷⁵ Eagleton, T. (2011), str. 132.

¹⁷⁶ isto, str. 143.

¹⁷⁷ isto, str. 159.

¹⁷⁸ Marx, K. (2010), str. 33.

¹⁷⁹ isto, str. 167.

Paralaksi ističe Žižek, pravi proizvod globalnog kapitalizma nije globalna vladavina demokracije i ljudskih prava: istina o sistemu leži u *slumovima*, tamo gdje sistem odlaže svoje nusprodukte: milijarde ljudi koji nikome više ne trebaju.¹⁸⁰ Ova civilizacija na otpad baca ljude i upravo bi oni mogli donijeti novu revoluciju jer samo oni nemaju ništa za izgubiti.

A na taj se, politički otpor kao pravi potencijal radničke klase veže još jedan prigovor marksizmu, naime da on zagovara nasilno političko djelovanje i revolucionarni kaos. Eagleton će reći da bi bilo pošteno priznati da se prigovori odnose na revolucije u cjelini, a ne samo na socijalističku revoluciju, da je većina reformi koje se danas smatraju stečevinama liberalnog društva rezultat borbe naroda protiv okrutne represije vladajuće klase, a ako su socijalističke revolucije uglavnom i sadržavale nasilje, to je stoga što su vladajuće klase rijetko bile spremne odustati od svojih nepravedno stečenih privilegija bez borbe.

U konačnici, na prigovore onih koji kažu da marksizam smatra državu svemoćnom, te da se svaki put u povijesti uspostavom socijalističkog režima ustoličila despotska moć, prema Eagletonu treba reći da je Marx bio neumoljiv protivnik države koji se nadao da će ista jednoga dana odumrijeti. Osim toga, a kako smo iznijeli i u ovome radu, današnja se, liberalna država ponaša neutralno između kapitalizma i njegovih kritičara, sve dok ne počinje izgledati da potonji pobjeđuju. Policija koja premlaćuje radnike u štrajku ili mirne prosvjednike više se ni ne pretvara da je neutralna. U konačnici, niti jedan mislilac nije bio tako groteskno i pogrešno shvaćen kao što je to bio Marx i upravo zato se moramo zapitati zaslužuje li još jednu šansu. Ili još bolje, zaslužujemo li mi kao ljudski rod još jedan pokušaj za bolje sutra?

¹⁸⁰ Nikolaidis, A. (2010), str. 108.

3.3. U očekivanju sablasti

Jacques Derrida u knjizi *Sablasi Marxa* na početku sam kaže da desetak godina nije otvorio *Manifest komunističke partije* jer je znao da ga tamo već od prve rečenice čeka *fantom*. Već prva riječ progonila je njegovo sjećanje: sablast, sablast komunizma koja kruži Europom. Kao i u Hamletu, uspoređuje Derrida, sve započinje pojavom duha.¹⁸¹ Manifest od početka poziva na dolazak tihe utvare, sablasti koja se uvijek vraća i koja zahtjeva pravdu (baš kao i Hamletov otac). Komunizam je uvijek bio i ostat će sablastan: on uvijek tek treba doći i razlikuje se, kao i sama demokracija, od svake žive sadašnjosti. Kapitalistička društva mogu reći: komunizam je završio s padom totalitarizma XX. stoljeća, i ne samo da je završio već se nije ni dogodio. On je bio samo *fantom*. Ali fantom nikad ne umire, on uvijek tek treba doći i vratiti se.¹⁸² Na tome je tragu i Kangrga rekao da komunizam kao vraćanje čovjeka svojoj istinskoj stvaralačkoj povijesnoj biti već jest na djelu, ali se još uvijek često gubi pod teškim naslagama prošlog i sadašnjeg, zaboravljajući buduće kao svoj pravi izvor.¹⁸³

Derrida se u drugom poglavlju knjige, naslovljenom *Odagnati marksizam*, zalaže baš za reafirmaciju bitnog Marxova nasljeđa kroz njegovu radikalnu transformaciju. Nasljeđe, obrazlaže on, nikad nije datost, ono je uvijek zadaća.¹⁸⁴ Bitna Derridaovo pitanje glasi: „Kamo odvesti marksizam danas?“. Opet tu, dakle, imamo žižekovsko pozivanje na komunizam kao vječnu ideju koja mora biti ponovno izmišljena u svakoj novoj povijesnoj situaciji. Moramo krenuti od početka.

Diego Fusaro reći će da je nemoguće vratiti se Marxu, moguće je samo ponovno krenuti od njega, od njegovih teorija i prosvjetljenja. Od Marxa počinju mnogi putovi prema dubokoj šumi, što ne isključuje mogućnost da se u šumi izgubi. Budući da Marx nije stvorio sustav (već Engels) ili monopolističku državnu religiju (već Lenjin), treba ponovno krenuti od njegovog otvorenog gradilišta i razvijati nove kritike koje će pokazati kontradikcije i zla današnjice.¹⁸⁵ Lenjin je 1922. godine napisao tekst pod naslovom *O uspinjanju na visoku planinu* u kojem se koristi metaforom penjača koji se nakon prvog neuspjeha vraća natrag u podnožje planine i kreće iznova. Na isti način i Žižek odbacuje mogućnost pomisli o nastavku gdje je stala ljevica

¹⁸¹ Vidi: Derrida, J. (2002), str. 14, 15.

¹⁸² Meštrović, M. Derridin Marx. U: Derrida, J. (2002). *Sablasi Marxa*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada, str. 235.

¹⁸³ Vidi: Kangrga, M. (1988). Suvremenost Marxove filozofije. U: *Filozofija i društveni život – rasprave, kritike i polemike*. Zagreb. Hrvatsko filozofsko društvo.

¹⁸⁴ Meštrović. (2002), str. 237.

¹⁸⁵ Šola, I. Uvod u teologiju Karla Marxa. U: Marx, K. (2010). *Komunistički manifest*. Zagreb. Naklada Pavičić, str. 17.

protekla dva stoljeća: sve mora biti iznova promišljeno, iz nulte točke. Marx je najveći kritičar kapitalističkog društva, a to je i naše društvo. Ali ako bismo za kritiku kapitalizma slijedili samo Marxa, to ne bi bilo dobro, jer se narav kapitalizma mijenja. No, s druge strane, tko se odrekne Marxa, kaže Fusaro, taj će završiti u sljepilu.¹⁸⁶

Marx je u 11. tezi o Feuerbachu rekao da su filozofi svijet samo različito tumačili, ali radi se o tome da ga treba mijenjati! Odakle u tome početi? Početak je ono što Alain Badiou naziva komunističkom hipotezom. Badiou tako kaže da ako komunističku tezu treba napustiti, onda ne vrijedi poduzimati nikakvu kolektivnu akciju. Bez perspektive komunizma, nastavlja, bez te Ideje, ništa u historijskoj i političkoj budućnosti nije od takva interesa za filozofa. Svaki pojedinac se može baviti svojim privatnim poslom, i nećemo je više spominjati. Ali biti vjeran ideji, postojanju te hipoteze, to ne znači da njen prvi oblik pojavljivanja, usredotočen na vlasništvo i državu, mora biti zadržan. Zapravo, ono što nam je pripisano kao filozofska zadaća, kao naša dužnost, jest pomoći da se pronade nov oblik postojanja te hipoteze.¹⁸⁷ Žižek se na ovo nadovezao rekavši da ako je komunizam uistinu vječna ideja, onda on mora biti uvijek ponovno izmišljen u svakoj novoj povijesnoj situaciji.¹⁸⁸

Zagovaranje komunističke ideje danas nije želja za uspostavljanjem novog totalitarnog poretka, to je jednostavno konstatacija da današnji sistem nije dobar, da ne vjerujemo u ideologiju koju nam prodaje, a po kojoj će se svaki problem koji sam sustav očito ima „riješiti u hodu“. U istom nas smjeru vodi i Jacques Derrida u svojoj knjizi *Sablasti Marxa*. Derrida odmah za sebe kaže da nije marksist, ali da svejedno želi ostati vjeran duhu marksizma.¹⁸⁹ To znači biti vjeran onome što je od marksizma u principu i prije svega uvijek činilo radikalnu kritiku, odnosno postupak spreman na vlastitu samokritiku. Ta kritika želi u principu i eksplicitno biti otvorena prema vlastitoj transformaciji. Derrida naglašava da prekinuti s 'partijskim radom' ili s ovim ili onim oblikom države ili Internacionale ne znači odustati od svakog oblika praktične ili efikasne organizacije. Upravo nam je suprotno ovdje važno. Određeni duh marksizma obvezuje Derridu da promisli drugi prostor za demokraciju. Za demokraciju koja će doći, a samim time i za pravdu.

Svi su ljudi, reći će Derrida, danas u određenoj mjeri nasljednici Marxa i marksizma, tj. apsolutne posebnosti jednog projekta – ili jednog obećanja – filozofskog ili znanstvenog oblika. Njegov događaj je istodobno poseban, totalan i neizbrisiv, bez presedana u čitavoj povijesti

¹⁸⁶ Šola, I. (2002), str. 17, 18.

¹⁸⁷ Badiou, A. *The Meaning of Sarkozy*, London, Verso, 2008., citirano u: Žižek, S. (2009). *Druga smrt neoliberalizma*. Zagreb. Fraktura. str. 126,127

¹⁸⁸ Vidi: Žižek, S. (2009).

¹⁸⁹ Vidi: Derrida, J. (2002).

čovječanstva, svijeta i zemlje. To je bio događaj filozofskoznanstvenog diskursa koji pretendira prekinuti s mitom, religijom i nacionalističkom mistikom. Bio je neodvojivo povezan sa svjetskim oblicima društvene organizacije predlažući novi pojam čovjeka, društva, ekonomije, nacije, više koncepcija države i njenog nastajanja.¹⁹⁰ Dakako, uz taj isti *događaj* Derrida vezuje i sav užasavajući neuspjeh onoga što je na taj način angažirano, od tehno-ekonomskih ili ekoloških katastrofa do totalitarnih perverzija.¹⁹¹ Fusaro će na tome tragu naglašavati da Marx nije odgovoran za tragedije učinjene u njegovo ime, baš kao što ni Isus nije kriv za one učinjene u njegovo ime. Marx ima veze sa komunizmom 20. stoljeća kao i Krist sa križarskim pohodima. Ili, Marx ima veze s marksizmom kao Krist s kršćanstvom.¹⁹²

Milan Kangrga reći će da odbacivanje Marxa nije i ne može ostati samo pitanje nekog ideološkog razračunavanja (koje bi se katkada moglo srozati čak i na nivo pukog politikantstva, kao što se to nažalost i zbiva), nego odbacivanje europske duhovne, kulturne i demokratske tradicije!¹⁹³ Zato Kangrga naglašava: Komunizam je svojim podrijetlom bitno europska ideja, a Marx je njezin najbolji i najprimjereniji europski glasnogovornik.¹⁹⁴ U svjetlu toga, nevjerojatna je arogancija s kojom se bezobrazno prelazi i preko humanističkog Marxova stava iz *Komunističkog manifesta* koji glasi: „Slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet je slobodnoga razvitka svih“,¹⁹⁵ stava koji je glavna nit vodilja u cijelom Marxovom djelu.

Odavno je velika Rosa Luxemburg izrekla rečenicu: „Profiti niču kao korov nad poljima mrtvacu“. Od tada do danas kapitalizam je izmijenio mnoga lica, ali principi su i dalje isti, stanje nije ništa bolje. Zato sa sigurnošću mogu potvrdno odgovoriti na pitanje s početka izlaganja: *da*, Marx i *Komunistički manifest* nam i dalje trebaju. Trebaju nam kao nada za bolje sutra, nada da nismo samo hladni, proračunati kapitalisti koji će se zadovoljiti misli o najmanje lošem pravnom poretku, već da ćemo stremiti ideji pravednosti.

U konačnici, *Manifest komunističke partije* ukazuje nam na potrebu „ponovne uspostave sfere političkog kako bi se sačuvalo barem zrnce nade za sve ponižene i uvrijeđene na globalizacijskom smetlištu na prijelomu milenija.“¹⁹⁶

¹⁹⁰ Vidi: Derrida, J. (2002).

¹⁹¹ Meštrović, M. (2002), str. 240.

¹⁹² Šola, I. (2002), str. 18.

¹⁹³ Kangrga, M. (1988). Ili revolucija, ili etika. U: *Filozofija i društveni život – rasprave, kritike i polemike*. Zagreb. Hrvatsko filozofsko društvo, str. 131.

¹⁹⁴ isto, str. 132.

¹⁹⁵ Marx, K. (2010), str. 71.

¹⁹⁶ Krivak, M. (2007), str. 119.

4. Zaključak

Punk, rock i heavy metal kultura od svojih su početaka iznosili probleme koje su uočavali oko sebe, bilo da govorimo o grupi *The Clash*, *Sex Pistols*, *Pink Floyd*, *Genesis*, *Green Day*, *The Offspring* ili grupi *Slipknot*, *Marilyn Manson*, *Rage Against The Machine*, *Rammstein*, *System of a Down*, *Serj Tankian* itd. Jedan od najsvjetlijih primjera toga je projekt *Rock against Bush* koji je mobilizirao punk i rock glazbenike 2004. godine protiv ponovnog izbora George W. Busha za američkog predsjednika. U svojoj je srži to bila ideja korištenja glazbe za slanje antiratne poruke slične onima koje su šezdesetih godina prošloga stoljeća slali pokreti kao što je Woodstock.

Na tragu toga, a u potpunosti tematski jednako ovome diplomskom radu, heavy metal bend *Disturbed* obradio je pjesmu *Land of confusion* benda *Genesis*, objavivši je na svom albumu *Ten Thousand Fists*. U video-spotu, u formi animiranog filma, prikazuje se današnji svijet ratova i nepravde, ljudi ginu, političari se svađaju, a sve sa ciljem rasta Profita. U konačnici, stvari se mijenjaju tek kada demonsko biće, u mnogome nalik filozofiji kakvu ovaj rad smatra aktualnom, okupi Mnoštvo koje preuzme stvar u svoje ruke. U pjesmi se opisuje ratno stanje, čuje se marširanje, milijuni ljudi vrište i mada vijesti šire propagandu govoreći da je opasnost prošla, jasno je da problemi zemlje ne nestaju. „*Can't you see this is a land of confusion?*”, u refrenu se stalno ponavlja. Ljudi na vlasti gube kontrolu i zato se u pjesmi poziva na ustanak, na borbu – jer ruke su nam dane da ih iskoristimo kako bi ovaj svijet bio vrijedan života na njemu, kako bi bio vrijedan borbe. Ako nećemo mi, tko će? I ako ne sada, kada?

Slična je tema i poruka ovog diplomskog rada. Današnje je stanje u svijetu katastrofalno i nema nade da će biti poboljšanja dok se svi ne skupimo i ne kažemo: „Dosta!“ uzdignute šake baš kao u spotu grupe *Disturbed*. U današnjem je sistemu došlo vrijeme koje Marx opisuje na kraju *Komunističkog manifesta*, došlo je vrijeme za borbu jer nemamo što izgubiti osim okova, osim svoga bijednog života svedenog na preživljavanje od mjeseca do mjeseca. A možemo dobiti čitav svijet, ovaj put barem malo pravedniji.

Prihvaćate li izazov?

Literatura

- Ali, T. (2011). *Obamin sindrom: predaja u domovini, rat izvan nje*. Zagreb. Profil.
- Badiou, A. (2001). *Manifest za filozofiju*. Zagreb. Naklada Jesenski i Turk.
- Baudrillard, J. (2003). *Duh terorizma*. Dubrovnik. Art radionica Lazareti.
- Bruckner, P. (2008). *Bijeda blagostanja*. Zagreb. Algoritam.
- Chomsky, N. (2006). *Imperijalne težnje: razgovori o svijetu nakon 11.09.* Zagreb. Naklada Ljevak.
- Chomsky, N. (2004). *Hegemonija ili opstanak: američke težnje za globalnom dominacijom*. Zagreb. Naklada Ljevak.
- Chomsky, N. (2002). *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb. M. Strpić.
- Derrida, J. (2002). *Sablasi Marxa*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eagleton, T. (2011). *Zašto je Marx bio u pravu*. Zagreb. Naklada Ljevak.
- Fisher, M. (2011). *Kapitalistički realizam, zar nema alternative?* Zagreb. Naklada Ljevak.
- Furedi, F. (2009). *Poziv na teror*. Zagreb. Naklada Ljevak.
- Furedi, F. (2008). *Politika straha: s onu stranu ljevice i desnice*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus.
- Hardt, M., Negri, A. (2009). *Mnoštvo, rat i demokracija u doba imperija*. Zagreb. Multimedijalni institut.
- Hardt, M., Negri, A. (2003). *Imperij*. Zagreb. Arkzin.
- Hedges, C. (2011). *Carstvo opsjena, kraj pismenosti i trijumf spektakla*. Zagreb. Algoritam.
- Horvat, S. (2008). *Diskurs terorizma*, Zagreb. AGM.
- Johnson, C. (2005). *Američki rubikon: militarizam, tajnovitost i kraj Republike*. Zagreb. Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Kangrga, M. (1988). Suvremenost Marxove filozofije. U: *Filozofija i društveni život – rasprave, kritike i polemike*. Zagreb. Hrvatsko filozofsko društvo.
- Kangrga, M. (1988). Ili revolucija, ili etika. U: *Filozofija i društveni život – rasprave, kritike i polemike*. Zagreb. Hrvatsko filozofsko društvo.
- Komel, D. (2004). Metapolitika, metapolitika. *Filozofska istraživanja*, 93, god. 24, sv. 2.
- Kopić, M. (2003). *Proces zapadu, meta-politički ogledi*. Dubrovnik. Art radionica Lazareti.
- Krivak, M. (2008). *Biopolitika, nova politička filozofija*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus.
- Krivak, M. (2007). *Protiv! fragmenti o postmodernizmu, medijima, politici, Americi ... i filozofiji*. Zagreb. HFD.

- Krivak, M. (2005). 'Etička demokracija' ili politika. U: Barišić, P. (ur.) *Demokracija i etika*. Zagreb. HFD.
- Krivak, M. (2005). Nove utopije? *Filozofska istraživanja*, 98, god. 25, sv. 3.
- Kukoč, M. (2001). Komunistički manifest iz post-komunističke perspektive. *Filozofska istraživanja*, 83, god. 21, sv. 4.
- Lenjin, V. (1967). *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*. Beograd. Kultura.
- Marx, K. (2010). *Komunistički manifest*. Zagreb. Naklada Pavičić.
- Marx, K. (1973). *Osamnaesti brumaire Luja Bonaparta*. Zagreb. Naprijed.
- Meštrović, M. (2002). Derridin Marx. U: Derrida, J. *Sablasi Marxa*. Zagreb. Hrvatska sveučilišna naklada.
- Moore, M. (2004). *Bum, bush, buuu*. Zagreb. Izvori.
- Münkler, H. (2010). *Imperiji, logika svjetske vladavine – od Staroga Rima do Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus.
- Nikolaidis, A. (2010). *Homo Sucker, poetika apokalipse*. Zagreb. Algoritam.
- O'Keefe, M. (2004). Pravedan odgovor na međunarodni terorizam. U: Coady, T., O'Keefe, M. (pr). *Terorizam i pravednost: moralni argumenti u opasnom svijetu*. Zagreb. KruZak.
- Roy, A. (2004). *Vodič kroz Imperij za obične ljude*. Zagreb. Naklada Enigma.
- Scowen, P. (2003). *Crna knjiga Amerike*. Zagreb. Izvori.
- Suvin, D. (2005). Utopizam od orijentacije do akcije. *Filozofska istraživanja*, 98, god. 25, sv. 3.
- Suvin, D. (2001). Kapitalizam znači/treba rat. *Filozofska istraživanja*, 83, god. 21, sv. 4.
- Šola, I. Uvod u teologiju Karla Marxa. U: Marx, K. (2010). *Komunistički manifest*. Zagreb. Naklada Pavičić.
- Virno, P. (2004). *Gramatika mnoštva, prilog analizi suvremenih formi života*. Zagreb. Naklada Jesenski i Turk.
- Wright, E. O. (2011). *Vizije realističnih utopija*. Zagreb. Fakultet političkih znanosti.
- Žižek, S. (2010). *Living in the End Times*. London. Verso.
- Žižek, S. (2009). *Druga smrt neoliberalizma*. Zagreb. Fraktura.
- Žižek, S. (2005). *Irak, posuđeni čajnik*. Zagreb. Naklada Ljevak.
- Žižek, S. (2002). *Sublimni oblik ideologije*. Zagreb. Arkzin.
- Žižek, S. (1998). Postpolitički Denkverbot. *Bastard*, 01. Arkzin.
- Žižek, S. (1998). *The Spectre is Still Roaming Around! An Introduction to The 150th Anniversary Edition of the Communist Manifesto*. Zagreb. Arkzin.

Internet:

Chomsky, N. (5.11.2009). *War, Peace, and Obama's Nobel*. URL: <http://www.chomsky.info/articles/20091105.htm> (1.6.2012.)

FoxNews.com. (27.5.2011). Obama Signs Last-Minute Patriot Act Extension. URL: www.foxnews.com/politics/2011/05/27/senate-clearing-way-extend-patriot-act/ (22.5.2012.)

Guantanamo, moja noćna mora. (10.1.2012.). URL: http://www.islamska-zajednica.hr/pisani_materijali/sijecanj-12/Guantanamo,%20moja%20nocna%20mora.pdf (22.5.2012.)

Milatović, B. (17.1.2011). *Pobunite se već jednom*. URL: <http://www.e-novine.com/drustvo/43977-Pobunite-jednom.html>. (2.6.2012.)

Nobelprize.org. The official Web Site of the Nobel Prize. The Nobel Peace Prize 2009. URL: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2009/ (22.5.2012.)

Overview: Fiscal Year 2013 Defense Budget. (veljača 2012.). URL: http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2013/FY2013_Budget_Request_Overview_Book.pdf. (2.6.2012.)

Podatci o američkom vojnom proračunu za fiskalnu godinu 2010, URL: <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>, Table 3.2—Outlays by Function and Subfunction: 1962–2017, (2.6.2012.).

US World Domination tour, <http://hateandanger.wordpress.com/2012/03/21/world-domination/>. (2.6.2012.)

Film:

Capitalism: A Love Story (2009), redatelj Michael Moore, Dog Eat Dog Films.

Fahrenheit 9/11 (2004), redatelj Michael Moore, Wild Bunch.

Bowling for Columbine (2002), redatelj Michael Moore, Alliance Atlantis.

Prilozi

Prilog 1.

Plakat s ironičnim prizvukom o američkoj vanjskoj politici danas.

US World Domination Tour

BOMBING A COUNTRY NEAR YOU

1945-46	China	1983-84	Lebanon
1950-53	Korea, China	1980s	El Salvador
1954	Guatemala	1980s	Nicaragua
1958	Indonesia	1986	Libya
1959-61	Cuba	1987	Iran
1960	Guatemala	1989	Panama
1964	Congo	1991	Iraq
1965	Peru	1993	Somalia
1964-73	Laos	1998	Sudan
1961-73	Vietnam	1998	Afghanistan
1969-70	Cambodia	1999	Yugoslavia
1987-69	Guatemala	2001-?	Afghanistan
1983	Grenada	2003-?	Iraq
		2011	Libya

Coming soon... Venezuela, Iran, Korea

URL: <http://hateandanger.wordpress.com/2012/03/21/world-domination/> (2.6.2012.)

Prilog 2.

Tablica 1.

Podatci o američkom vojnom proračunu za fiskalnu godinu 2010, uključujući ratove u Iraku i Afganistanu.

Components	Funding	Change, 2009 to 2010
Operations and maintenance	\$283.3 billion	+4.2%
Military Personnel	\$154.2 billion	+5.0%
Procurement	\$140.1 billion	-1.8%
Research, Development, Testing & Evaluation	\$79.1 billion	+1.3%
Military Construction	\$23.9 billion	+19.0%
Family Housing	\$3.1 billion	-20.2%
Total Spending	683.7 billion	+3.0%

URL: <http://www.whitehouse.gov/omb/budget/Historicals/>, Table 3.2—Outlays by Function and Subfunction: 1962–2017, (2.6.2012.).

Tablica 2.

Podatci o američkom vojnom proračunu za fiskalnu godinu 2011.

DoD Budget <i>\$ in Billions</i>	FY 2011 Actual	FY 2012 Enactment	FY 2013 Request	FY12 – 13 Change
Base	528.2	530.6	525.4	-5.2
OCO	158.8	115.1	88.5	-26.6
Total Budget	687.0	645.7	613.9	-31.8

Overview: Fiscal Year 2013 Defense Budget. (veljača 2012.). URL:

http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2013/FY2013_Budget_Request_Overview_Book.pdf.

(2.6.2012.), str. 1-1

Prilog 3.

BROJKE GUANTANAMA

779	ukupan broj zatvorenih od napada 11. rujna 2001.
600	od 779 zatvorenika, njih 600 je oslobođeno bez optužnice, neki od njih su godinama bili zatvoreni.
171	u Guantanamu još uvijek boravi 171 zatvorenik.
89	od njih trenutno pritvorenih, 89 ih je dobilo prebačaj u državu iz koje potiču ili treću državu, no i dalje su u Guantanamu, neki nakon skoro 10 godina zatvora.
15	broj djece mlađe od 18 godina koja su bila zatvorena u Guantanamu.
8	broj zatvorenika umrlih u Guantanamu, u šest se slučajeva sumnja na samoubojstvo.
6	osuđenih na vojnim komisijama nakon suđenja ili dogovora sa tužiteljstvom.
1	od 171 zatvorenika koji su na Guantanamu, samo jedan, Abd al Rahim al Nashiri, ima službenu optužnicu.

Guantanamo, moja noćna mora. (10.1.2012.). URL: http://www.islamska-zajednica.hr/pisani_materijali/sijecanj-12/Guantanamo,%20moja%20nocna%20mora.pdf (22.5.2012.)